

Martti Rapola ja Paavo Ravila fennistiikan ja fennougriistiikan keskeisvaikuttajina

TAPANI KELOMÄKI

1 Johdanto

Suomen kielen professori Martti Rapola (1891–1972) ja suomalais-ugrilaisen kielen-tutkimuksen professori Paavo Ravila (1902–1974) olivat erittäin vaikutusvaltaisia tutkijoita tieteenaloillaan 1920-luvulta 1960-luvulle.² Heidän toimintansa konstituoivat ajan fennistiikkaa ja fennougriistiikkaa niin sisällöllisesti kuin institutionaalisestikin. Rapola oli suomen kielen murteiden ja vanhan kirjasuomen tutkija sekä sanahistorioitsija, Ravila taas tutki pitkiä historiallisia prosesseja koko kielikunnan tasolla sekä kielitieteen periaatteellisia kysymyksiä.

Seuraavassa tarkastelen Rapolan ja Ravilan eksplisiittisesti ilmaisemia näkemyksiä eräistä kielitieteen peruskäsitteistä ja -arvoista, lähinnä kielestä ja totuudesta, sekä sivuan heidän näkemyksiään teorioista. Rinnastan ja vertailen muutamia heidän puheenvuorojaan merkittävässä tilaisuudessa, esimerkiksi virkaanastujaisissa ja vuosikokouksissa. Niissä puhutaan juhlallisen retoriikan ohessa usein metapuhetta, jolla uusinnetaan ja hahmotellaan tieteenalojen perustuksia, tavoitteita ja tutkimusohjelmia.

Tässä kirjoituksessa ei siis ole kysymys siitä, miten totuus tai kielikäsitteet ilmenevät Rapolan ja Ravilan empiirisessä kuvauskäytännössä. Sen tutkiminen olisi hyvin tulkinnanvaraista ja näkökulmasidonnaista, koska vallinneessa äännehistoriallisessa

1. Teksti julkaistaan postuumisti. Toimitus on oikolukenut tekstin yhdessä Liisa Tainion kanssa ja saanut myös Markus Hamusen apua muutamien avoimeksi jääneiden kysymysten tarkentamisessa.

2. Tuo aika kuului E.N. Setälän aloittamaan perinteeseen, jota on sanottu esimerkiksi Setälän ajaksi, nuogrammatiikan paradigmatiksi, äännehistorian valtakaudeksi. (Ks. esim. Hakulinen 1937: 35–37; Airila 1946: 16–17; Kettunen 1955; Leino 1984; Korhonen 1986: 107–110; Leskinen 1991: 432; Paunonen 1993a: 675; G. Karlsson 1997: 434; Hovdhaugen, Karlsson, Henriksen & Sigurd 2000: 330; Kelomäki 2009: 2). Vaikka kausi on monesti nähty liiankin yhtenäiseksi (Kelomäki 2009), se oli silti suhteellisen yhtenäiskulttuurin aikaa aloilla. Sen keskeisiä ominaisuuksia olivat F. Karlssonin (1975; myös Korhonen 1986) mukaan (ääne)historiallisuus, kansallishenkisyys ja konkreettisuus.

paradigmassa tutkimusten johdannot ja lopputiivistelmät olivat suppeita eivätkä juuri sisältäneet näkökulman tai metodin esittelyä. Lisäksi empiirisessä tutkimuksessa piilevät käsitykset totuudesta, kielestä tai teoriasta kietoutuvat ajan tiedeyhteisön käsityksiin, mikä johtaisi pohdiskeluihin esimerkiksi äännehistorian metodologisista perusteista, kuten verifioitavuudesta, induktiosta ja aineiston laadusta ja riittävydestä.

Aineistona kirjoitukselleni on ollut tavallaan kaikki, mitä kaksikko on kirjoittanut ja lisäksi periaatteessa kaikki, mitä heistä on kirjoitettu. Sattumat aineistossa ovat harvinaisia ja hajallaan, sillä näkemykset kielestä, totuudesta tai teoriasta esiintyvät varsinkin Rapolan tuotannossa yksittäisinä lauseina usein arvaamattomissa paikoissa, kuten arvosteluissa. Ravilalla on selviä kannanottoja ja kokonaisia kirjoituksia asiasta, mutta kuten myöhemmin ilmenee, niissä on ajallista vaihtelua. Menneisyyden massasta olen poiminut edustavia näytteitä, joiden vertailu on mielekästä. Kirjoitus edustaa niin sanottua uutta historiankirjoitusta (ks. Kelomäki 2009: 5–14), jossa menneisyys nähdään konstruktiivisesti ja kohteena ovat tutkijat, tutkimuskulttuurit ja konfliktit ja jossa varotaan pitämästä menneisyyttä nykyhetken johtavana luonnollisena prosessina sekä varotaan kirjoittamasta voittajien historiaa.

Rinnastukseni ovat seuraavanlaisia: *Virittäjän* 2/1951 sivulla 113 on kaksi käsitystä totuudesta. Rapolan kirjoitus (1951a: 113) päättyy ajatukseen, että Kotikielen Seuran aatteellisen toiminnan pohjimmaisena pontimena on ikuinen ja muuttumaton rakkaus totuuteen. Hänen käsityksensä totuudesta on joka suhteessa idealistinen eikä se esimerkiksi ota kantaa siihen, milloin jokin väite on tosi. Ravila (1951: 113) taas puhuu totuuden määrittämisen, tietämisen ja todentamisen hankaluudesta eikä siten ollut lainkaan idealistinen. Käsitykset ovat ilmeisen erilaisia, mutta kumpikin käyttää käsitystään totuudesta tieteen perustana. Tarkemmin pohdin ja vertailen noita käsityksiä alaluvussa 6.1.

Kirjoituksellani on kolme motivaatiota. Ensinnäkin se, että Rapola ja Ravila käsittivät esimerkiksi totuuden dramaattisesti eri lailla, ei näytä häiritsevän heitä eikä muitakaan, sillä keskustelua asiasta ei tietääkseni herännyt. Kiivaskaan kiistely ei tuohon aikaan kuitenkaan ollut tavatonta; esimerkiksi Ravila, Kettunen tai Hakulinen eivät näkemyksiään peitelleet. Toisaalta pohdin sitä, miten metapuheessa ilmaistu käsitys kielestä tai totuudesta vastasi heidän kielen kuvauskäytäntöjään. Esimerkiksi Rapolan ”yleistajuisissa³, suurelle yleisölle” tarkoitetuissa kirjoituksissa hänen ilmaisemansa varsin romanttinen kuva kielestä ja kansasta vaikuttaa olevan aika etäällä hänen tieteellisen käytäntönsä tarkan, huolellisen ja kattavuuteen pyrkivän äännehistorioitsijan tutkimusotteesta, jossa synteesejä tehdään varoen. Ravila taas oli johdonmukainen, laajasti suomalais-ugrilaisia kieliä ja aikansa teorioita tunteva kylmäjärkinen tutkija. Tieteelliseltä näkemykseltään hän tunnustautui positivistiksi, ja hänen käsityksensä

3. Tässä kirjoituksessa *yleistajuinen* tarkoittaa lähinnä erilaisissa aikakauslehtiartikkeleissa, esseissä yms. ilmestyneitä, julkaisun tyyppilliselle lukijalle (so. ”valistuneelle maallikolle”) ymmärrettäviä kirjoituksia, joista monia sanottaisiin nykyään tiedettä popularisoiviksi. Muutoin yleistajuinen on fennistikkassa ja fennougristiikassa nähdäkseni monesti hieman ylimalkaisesti ja vähättelevään sävyyn käytetty luonnehdinta. Aivan kuin synteiesien tekeminen ja tutkimuksen metatasoinen esittely ja pelkistäminen olisi yksinkertaisempaa ja kevyempää kuin empiirinen tutkimus. Vaikka esimerkiksi tekijänsä yleistajuiseksi luonnehtima E. Itkosen *Äänteenmuutoksen luonteesta* (1968) antaa yleiskuvan aiheestaan asiaa tuntemattomalle, sen kaikinpuolinen käsittäminen edellyttää lukijalta laajaa tieteenalojen perusteiden ymmärrystä ja tutkimuksen tuntemusta. (Laajemmin ks. Kelomäki 2009: 59, 70, 101; 2014: 270–271.)

kielestä, tieteestä ja totuudesta oli sen mukainen. Filosofisen ja yleisen kielitieteen tuntemuksensa ansiosta hänellä oli metodologisen auktoriteetin asema.⁴ Muutamat hänen kannanottonsa ovat mutkikkaassa suhteessa keskenään ja muiden kantoihin.

Kolmas motivaationi on kaksikon yhteistoiminta. Huolimatta tutkimustensa erilaisuudesta Rapolalla ja Ravilalla oli paljon yhteistä. He pitivät historiallisuutta kielentutkimuksen tieteellisyyden edellytyksenä ja olivat yleensä arvokonservatiiveja, vaikka toimivat myös uudistavasti ja joskus radikaalistikin. Lopuksi osoitan, kuinka he toimivat yhdensuuntaisesti ikään kuin komplementaarisisessa distribuutiossa Setälän äännehistoriallisen perinteen vaalijoina, kun suomen kielen professuurin virkaa täytettiin vuonna 1958.

Tieteenhistoria ja yksittäiset henkilökuvat eivät useinkaan esittele tieteenalojen ristiriitoja ainakaan kovin suoraan (ks. Huumo 2004), minkä takia erimielisyyksiä pimitetty ja paradigma näyttää luonnollistuneelta. Tässä kirjoituksessa tarkastelen Rapolaa ja Ravilaa ja samalla heidän aikansa fennistiikan ja fennougriistiikan tieteesosiologiaa: tieteenalan hiljaista tietoa, tieteenalojen hierarkioita ja hegemonisia jännitteitä sekä sivuan heidän näkemystensä suhteita yleisen kielitieteen virtauksiin. Nähtävästi kaksikko ei ainakaan julkisesti kiistelty, mutta koetan saada hiljaisuuden puhumaan, pohdita menneisyyden epäjatkuvuuskohtia ja ristiriitoja selvittämällä sitä, kuinka he toimivat tilanteissa, joissa arvojen ja tavoitteiden välillä oli epäsointuisuuksia. Tutkimalla kahta aikansa voimamiestä rinnakkain voi valaista joitakin seikkoja alan sosiaalisista rakenteista ja dynamiikasta: Rapolan ja Ravilan teoista näkyy, miten kirjoituksista toisinaan ilmenevät asenteet – olkoonkin aikansa tapojen mukaista – vaikuttivat hyväksytyjen tutkimusongelmien, kielikäsitusten ja ihmisten valintaan.

Tieteesosiologi Husun (2004: 70–71) mukaan Suomen kaltaisessa pienessä maassa, jossa kaikki tuntevat kaikki, epäviralliset hyvä veli -verkostot ovat virallisia olennaisempia. Niissä kypsyy päätöksiä tieteen suunnasta ja henkilövalinnoista, ja niihin kätkeytyy portinvartijuus. ”Tosiseikkojen” jäljittäminen valinnoista on vaikeaa, tulkinnanvaraista ja arkaluontoista. Koetan selvittää, miten Rapola ja Ravila yhdessä ja erikseen toimivat sekä sitä, mitä tai keitä he suosivat tai torjuivat ja mistä vaikenivat. Ensin esittelen heidät tutkijoina ja tieteenalojensa painokkaimpina toimijoina.⁵

2 Rapolan ura ja asemat

Rapolan isä Frans Oskar Rapola oli suomen kielen lehtori, Suomalaisen puolueen jäsen ja valtiopäivämies sekä E. N. Setälän lapsuudenystävä. Virtarannan (1973: 150) mukaan koti oli ilmeisen idealistinen ja kansallishenkinen: ”[Rapolalla oli] jo kotoa

4. Ks. esim. Hovdhaugen ym. 2000: 328–329. *Johdatusta kielihistoriaan* (Ravila 1946) oli arvovaltainen äännehistoriallisen tutkimuksen perustan uudennos. Ravilan virkaanastujaisesityelmä (1949) oli myös osoitus hänen poikkeuksellisesta perehtyneisyydestään aikansa kielitieteen teorioihin. Hänen metakirjoitustensa kokoelmaan (Ravila 1967c) on koottuna muun muassa morfeemin, struktuurin ja kantakielen aikanaan tavallista syvempää tarkastelua.

5. Toki oli muitakin merkittäviä toimijoita, kuten E. N. Setälä, Lauri Kettunen, Lauri Hakulinen, Aarni Penttilä, Paavo Siro ja Lauri Posti, mutta Rapola ja Ravila olivat nähdäkseni keskeisimpiä.

peritty kulttuurihistoriallinen harrastus kaikkeen suomalaiskansalliseen. Harrastuksen ylläpitäjänä oli hänen ihanteita ja aatteita kunnioittava perusuonteensa.” (Virtaranta mt.; Leskinen 1971.)

Aineksia Rapolan katsomuksissa olivat luterilaisuus, heimoaate, isänmaallisuus ja kotiseutu-aate. Hän tunnusti usein syvän rakkautensa Hämettä ja Sääksmäkeä kohtaan (mm. Ruoppila 1951; Leskinen 1991: 432). Sota-aikana Rapolan kansallisuusaatteessa oli hieman ajan hengen mukaista suursuomalaista vivahdetta. Hän katsoi suomen sopivan Itä-Karjalan kirjakieleksi, koska ”karjala on ilmiselvästi suomen murre, mutta kirjallisesti viljelemättömänä se on riittämätön sivistyskielen tehtäviin” (Rapola 1941).

Rapola väitteli Helsingin yliopistossa vuonna 1919. Turun Yliopistossa hän oli suomen ja sen sukukielten professori vuosina 1924–1930, vararehtori 1924–1925 ja humanistisen tiedekunnan dekaani vuosina 1927–1930. Helsingin yliopiston suomen kielen professori hän oli vuosina 1930–1957 (vuoteen 1953 ainoa professori). Hänen professuurinsa oli nyt pelkästään suomen kielen tutkimukseen suunnattu, kun siitä oli vuosien varrella karsiutunut muun muassa sukukielten tutkimus ja viimeksi myös kirjallisuus. Rapolalla oli lukuisia tehtäviä valtion tiedehallinnossa, monissa lautakunnissa, tieteellisissä seuroissa sekä kansallisissa ja maakunnallisissa järjestöissä: hän oli Kotikielen Seuran esimies kolmeen otteeseen, Suomen Kielen Seuran perustaja ja esimies vuodesta 1929, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran johtokunnan jäsen vuodesta 1932, seuran varaesimies vuodesta 1934 ja sen esimies vuosina 1947–1972. Lisäksi Rapola oli Sanakirjasäätiön johtaja vuosina 1931–1945 ja hallituksen puheenjohtaja 1946–1966⁶ sekä *Vanhan kirjasuomen sanakirjan* päätoimittaja vuodesta 1956. Tiedehallinnossa Rapola vaikutti muun muassa Valtion humanistisen toimikunnan jäsenenä vuosina 1949–1955, Suomen Akatemian kielilautakunnan puheenjohtajana vuosina 1948–1968 ja akatemialautakunnan jäsenenä vuodet 1947–1972. (Leskinen 1971.) Hänen ollessaan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran esimiehenä syntyi *Kansallisten tieteiden kehittämisohjelma 1966–1980* -mietintö (1965), joka oli hyvin uskollinen kansallisten tieteiden tutkimusperinteelle.

Kunnianosoituksia Rapolalle kasautui paljon. Hän oli Helsingin yliopiston teologian kunniatohtori, Turun yliopiston filosofian kunniatohtori ja esimerkiksi Kotikielen Seuran, Äidinkielen opettajain liiton ja Suomalais-Ugrilaisen Seuran kunniajäsen (Virtaranta 1971: 5; Jäntti 1965: 261). Akateemikon arvonimi hänelle myönnettiin vuonna 1972. Ansiokkaasti hän toimi myös muun muassa Kalevalaseurassa, Suomen Kirkkohistoriallisessa Seurassa ja Kotiseutuyhdistyksessä.

Päällikkyyttä ja parhautta on Rapolalle siis riittänyt. Vaikka osa asemien ja kunnian kasautumisesta voidaan laskea niin sanotun Matteus-efektin (”jolla on, sille annetaan”, Merton 1968) vaikutukseksi, toisin sanoen maine ja edut kasautuvat jo ennestään menestyneille tutkijoille, Rapola oli pitkän aikaa fennistiikan muodollisesti mahtavin mies. Lähes poikkeuksetta Rapolaa kiitetään uuraaksi, hiljaiseksi, vaatimattomaksi, jopa syrjäänvetäytyväksi (esim. Virtaranta 1973; Leskinen 1971). Koskimies (1976) luonnehti Rapolaa introvertiksi (mts. 9) ja sanoi hänen pitäneen itseään ikuisena vanhuksena

6. Rapolalla oli vakauttava roolinsa Sanakirjasäätiön vaiheikkailla alkukymmenillä (Vilkuna 1976). Hänen vaikutuksestaan esimerkiksi Sanakirjasäätiön kokoelmat tulivat elimelliseksi osaksi suomen kielen opetusta yliopistossa (mts. 14).

(mas. 17). Rapola välttelikin avoimesti haastavia kannanottoja eikä ollut vilkas keskustelija toisin kuin esimerkiksi Ahlqvist, Setälä, Kettunen, Lauri Hakulinen tai Erkki Itkonen, jotka eivät polemiikkia karttaneet.

Kahdessa suhteessa Rapola kuitenkin oli aktiivinen kannanottaja. Ensiksikin hän vaali kotiseutuarvoja lukemattomin lehtikirjoituksin ja näytti perinteisyydessään avantgardistiselta maisemansuojelijalta ja kulttuuriperinnön puolustajalta, kun hän viisikymmenluvulla puolusti lähiympäristössään sijainnutta Rapolanharjua sen uhattessa jäädä uuden tien alle (ks. esim. Virtaranta 1973: 150). Toisekseen Rapola ei ollut lainkaan särmätön armottoman perinpohjaisissa ja tinkimättömissä tieteellisissä arvosteluissaan (esim. 1925b, 1932, 1942); jopa myönteisissäkin arvioissaan (esim. 1947a) hän luetteli joukoittain virheitä. Tuolloin oli tuollainen käytäntö – sen tapaisia olivat muun muassa Postin ja Penttilänkin arvostelut (ks. Kelomäki 2009: 80, 90) –, jolla arvioija osoitti asiantuntemustaan ja perinpohjaisuuttaan, mutta Rapolan arvosteluissa virheluettelo oikeastaan muodosti koko arvion, ja lopuksi oli vain maininta, että puheenomainen teos oli hyvä lisä tutkimukseen. Arvioista jää monesti vaikutelma, että Rapolan mielestä tutkimus on vain niukasti läpäissyt seulan (esim. 1942).

Rapola lukiessa huomaa hänen kotimaisuutensa: hän kävi lähialueilla kuten Ruijassa ja Vermlannissa, mutta muuten oleskeli ulkomailla melko vähän. Hän ei juuri ottanut kantaa uusiin suuntauksiin, kuten strukturalismiin tai historiallisen kielitieteen uutuuksiin, mistä muuten hänelle hyvin myönteinen Leskinenkin (1991: 431) on huomauttanut. Hänestä ei myöskään näy sellainen laaja kielitaito tai sivistyneisyys esimerkiksi klassillisessa filologiassa, fonetiikassa, historiassa tai filosofiassa, joka näkyy monista edeltäjistä tai aikalaisista, kuten Setälästä, Kettusesta, Airilasta, Hakulisesta, Penttilästä tai Ravi-lastä. Rapola oli vahva perinteen tutkimuksen alalla, ja hänellä oli myös kaunokirjallista tuotantoa, kuten trilogia *Simpukankuori* (1943), *Koivunporras* (1951b) ja *Vaarin maisema* (1959). Rapolan mittavat ansiot ovat suomen kielen tutkimuksessa.

3 Rapolan tiede

Rapolan tutkimuksen painopiste oli äännehistoriassa, murteissa ja vanhassa kirjasuomessa, ja hän oli tuottelias suomen kielen sanahistorioiden kirjoittaja (esim. Virtaranta 1973). Julkaisuja Rapolalla oli yli neljäsataa. Laajoja tutkimuksia olivat väitöskirja *Kantasuomalaisten pääpainottomain tavujen i-loppuiset diftongit suomen murteissa* (1919) ja teokset vanhasta kirjasuomesta (1945a), murteista (1947b) sekä äännehistorian luennot (1966)⁷. Melko vähän Rapola kirjoitti oikeakielisyydestä, lauseopista tai yleisestä kielitieteestä, mutta (kielitieteen) ideologiasta hän puhui (esim. 1921, 1925a, 1951a ja 1961). Etenkin vanhemmiten hän julkaisi paljon erilaisia kotiseutujuttuja muun muassa sanojen historiasta ja nimistönsuojelusta tieteellisissä aikakauslehdissä, kulttuuri- ja paikallislehdissä sekä sanomalehdissä.

Rapola aloitti väitöskirjansa kiittämällä opettajaansa Setälää ja mainiten ajan taan hänen laskeneen lujan perustan suomen kielen tutkimukselle (Rapola 1919: V; ks.

7. Teoksen käsikirjoitus oli olemassa jo vuonna 1944 (Rapola 1966: 5–6).

Korhonen 1986: 116–139). Kansainväliset vaikutteet tulivat Setälän nuorgrammaattisen väitöskirjan (1886) ja etenkin *Yhteissuomalaisen äännehistorian* (1899) välityksellä. Rapola (mp.) totesi myös valinneensa mahdollisimman kattavan ja yksityiskohtaisen analyysin ja jättäneensä ”yleisluontoiset luonnehdinnat” vähemmälle.

Näkemyksensä äännehistorian perustavuudesta kielentutkimuksessa Rapola (1966: 5) toisti uudelleen julkaistujen äännehistorian luentojaan esipuheessa:

Mitä äännehistorian asemasta kielentutkimuksessa nykyisin ajateltaneenkin, se oli silloin vallinneen käsityksen ja on edelleenkin henkilökohtaisen vakaumukseni mukaan kielitieteen kannattava runko, josta oli noustava yhä useammalle taholle levittäytyvään oksistoon. Ilman äännehistoriaa ei ole etymologiaa, ilman etymologiaa ei semantiikkaa, ilman semantiikkaa ei ovia kielen elämän kokonaishahmotukseen.

Vanhan kirjasuomen tutkijana Rapola oli äännehistorioitsija, ja murteentutkimus ja morfologiakin olivat hänelle pohjimmiltaan äännehistoriaa. (Leskinen 1991: 430–431; Rapola 1947b: 20.) Hän (1947a) jopa harmitteli, että fennistiikassa oli tehty muitakin kuin äännehistoriallisia väitöskirjoja suomen murteista.

Turun virkaanastujaisesityksessään Rapola (1925a) esitti empiristisiä argumentteja kielen elävyydestä äännelakien lainomaisuutta vastaan ja korosti murteentutkimuksen keskeisyyttä kielentutkimuksessa (Rapola mas. 73–75). Hän esitteli myös aineistonkeruun ja arkistoinnin saavutuksia sekä laajoja ohjelmia niiden kehittämiseksi edelleen (1960: 29).

Rapola oli lähellä aineistoa, ja teorian- ja käsitteenmuodostus oli varmuutta hakevalle tutkijalle vierasta. Teoreettisesti hän ei asemoinut itseään eikä yleensääkään kirjoittanut nuorgrammaattisuudesta tai metodista toisin kuin esimerkiksi Airila (1940, 1946) tai Ravila (1946). Rapolan käsitteanalyttinen varauksellisuus näkyy selvänä arvostelussa Eeva Lindénin väitöskirjasta, jossa oli Rapolan (1942: 306–307) mukaan liian vähän ainesta ja liikoja ajatuksia. Lopuksi hän (mas. 311) kiteytti:

Onhan uusi, ennen julkaisematon murreaines loppujen lopuksi tämänkaltaisten tutkimusten arvoltaan pysyvin osa, kun taas käsitykset ja teoriat aikojen kuluessa vaihtelevat.

Vuonna 1925 Rapola haki Turun Yliopiston professorin virkaa ja vuonna 1930 Helsingin virkaa. Molemmissa hauissa olennaisin kilpailija oli Lauri Kettunen. Molempiin virkoihin Rapola valittiin. Setälä vaikutti valintoihin, ja on ilmeistä, että Rapola oli hänelle mieleinen hakija ja Kettunen taas ei ollut. (Ks. F. Karlsson 2000; Karhuaho 2007.) Esimerkiksi Setälän (1930) asiantuntijanlausunnosta ilmenee, ettei Rapola haastanut Setälän tiedettä vaan tuki häntä esimerkiksi astevaihtelukeskustelussa, joka oli pitkällinen, polveileva ja monia asioita hallitseva kiistely fennistiikassa ja fennougriistiikassa (ks. Korhonen 1986: 129–133; F. Karlsson 2000: 166–168, 182–189; Kelomäki 2009: 27–28). Lausuntonsa lopuksi Setälä totesi (mas. 56):

Hra Rapolalla ei tietystikään ole tarkoituskaan tuoda esiin uutta yleiskielitieteellisen metodiikan alalla, mutta metodin omaperäisyys esiintyy siinä tavassa, jolla ainekset

lajitellaan ja todistusvoimaltaan arvostellaan. Itse tutkimuksen omaperäisyys esiin-tyy toisaalta omien ajatusten keksimisessä, toisaalta edeltäjien työn tarkassa arvioinnissa ja punninnassa.

Rapolan omat ajatukset ja metodin omaperäisyys sekä edeltäjien työn tarkka arviointi ja punninta olivat aineistopohjaista tarkastamista. Hän arvosteli Setälää lievästi vasta tämän kuoltua muistokirjoituksessa (1937) ja suoraan vasta siirryttyään eläkkeelle (1958b: 9).

Vaikka Rapola oli romantikko ja idealisti, hän vierasti myös aatesuuntia – paitsi kansallisuusaatetta (ks. alalukuja 6.1 ja 6.2) – kuin ne olisivat ulkokohtaisia ja tilapäisiä:

Sivistysten ilmentymisten on sittenkin puhjettava sisäisistä aiheista, ilmentäjää itseänsä järkyttäneistä totuuden elämyksistä, joiden rinnalla nuo ”ismit” ovat vain ulkokuorta, kukkia, jotka aikansa tuoksuvat, mutta pian lakastuvat ja armotta vaihdetaan uusiin kukkiin, uusiin väreihin. (1961 [1949]: 28.)

Helsingin virkaanastujaisesityksessään (2001 [1930]) Rapola puhui vanhan kirja-suomen kehittämisen vaiheista Ruotsin vallan aikana. Toisaalta esitelmä edusti myös aikansa kansallisen tieteen eetosta, jossa tieteen välttämätön historiallisuus liittyi kansakunnan käsitteen historiallisuuteen. Esityksessä oli monia kytköksiä erilaisiin idealistisiin suuntauksiin (ks. alaviitettä 13 ja alalukua 6.1) ja niiden lingvistiin sovel-luksiin, jotka lähteettöminä jäivät täsmentymättä. Rapola viittasi harvoin ideologisiin lähteisiin, mutta esteettisen idealistin Karl Voßlerin hän mainitsi muutaman kerran.⁸

Useissa esseissään ja tutkielmissaan (ks. esim. kokoelmat 1945b, 1953, 1961, 1962b, 1965) Rapola osoitti myönteisen asenteensa kielihistorian merkittävyteen, kansaan, kielen normiin ja kehitettävyyteen sekä niiden yhteyteen kansan henkiseen kasvuun, kielen kauneuteen ja sen historian arvokkuuteen sekä sanakirjatyön perustavuuden tärkeyteen. Samanhenkisiä näkemyksiä edusti muun muassa Hakulinen (esim. 1925, 1931).

Rapolan romanttinen kielikäsitelmä ja ihmistieteilijän eläytyvyys sekä tinkimätön empirismi jäivät lopulta yhdistämättä, koska äänne- ja muoto- ja muodonmuutokset sinänsä eivät muodosta kertomusta kielen tai kansakunnan menneisyydestä, vaan sen tekee tutkija yhdistämällä löydöksiä ja täyttämällä aukkoja kertomuksessa.

Rolinin (2005: 104–105) mukaan aineiston relevanssi hypoteesille on konteksti-kohtaisesti uskomuksista riippuvaista, eikä ole arvovapaata, mikä aineisto on olennaista tutkimusongelman näkökulmasta. Oli siis Rapolan arvovalinta katsoa äännehistoriallinen tutkimus parhaaksi tavaksi tutkia suomen kielen ja kansan menneisyyttä (vrt. Hakulisen merkityshistoria, ks. 6.2). Esimerkiksi Virtarannan väitöskirjaa (1946) Rapola kehui (1947a) runsaasta aineistosta: ”kansan jokapäiväinen elämä iloineen ja huolineen kuulua läpi kaikkialta [aineistosta]”. Rapola eläytyi kansan elämään analysoitujen äänne- ja muoto- ja muodonmuutosten ohi ja aivan kuin mittava agrariaanin esittely olisi

8. Rapola (1925a: 86 alav. 1; 1923) viittasi Voßleriin (ja identtisesti 1932: 67) pohtiessaan sanaston osuutta murre tutkimuksessa (ks. myös Leskinen 1991: 437). Myös Hakulinen viittasi Voßleriin (mm. 1931: 239–241). Voßlerin antipositivistisuudesta ks. Robins 1997: 213–214.

äännehistoriallinen ansio. Fennistiikan perinteen kantajana Rapola kehotti toistuvasti, esimerkiksi puheissaan SKS:n esimiehenä (1961), nuoria vaalimaan alan arvoja ja saavutuksia sekä ylittämään edeltäjät kerätyn aineksen määrässä.

4 Ravilan ura ja asemat

Ravila oli aikanaan näkyvä tiedemiehenä, poliitikkona ja akateemisena vaikuttajana monella taholla tieteessä ja yhteiskunnassa. Hän oli kielitaitoinen ja monipuolisesti sivistynyt, kirjoitti selkeästi ja ajatteli syvästi. Seuraavassa on pääkohtia Ravilan urasta ja ansioista. Tiedot on poimittu lähinnä E. Itkosen (1962), Ikolan (1974) ja G. Karlssonin (1974) kirjoituksista.

Ravila valmistui Turun Yliopiston ensimmäiseksi filosofian maisteriksi vuonna 1925. Aineyhdistelmään kuului filosofiaa, fennougriistiikkaa ja psykologiaa. Filosofian tohtoriksi hän väitteli vuonna 1932. Ravila oli Turun Yliopiston suomen ja sen sukukielten professori vuosina 1934–1949, vierailevana professorina Uppsalassa vuosina 1947–1948, Bloomingtonissa vuonna 1951 ja New Yorkin Columbian yliopistossa vuonna 1962. Helsingin yliopiston fennougriistiikan professori hänestä tuli vuonna 1949. Sittemmin hän yleni historiallis-kielitieteellisen osaston dekaaniksi vuonna 1951, yliopiston vararehtoriksi 1951, rehtoriksi 1953, ja toimittuaan Suomen Akatemiassa akateemikkona ja esimiehenä vuosina 1956–1963 hän oli lopulta yliopiston kansleri vuosina 1963–1968.⁹ (Hovdhaugen ym. 2000: 382–384.)

Ravilalla oli lukuisia keskeisiä tehtäviä tieteellisissä seuroissa ja tiedehallinnossa. Hän oli muun muassa valtion humanistisen toimikunnan puheenjohtaja, Sanakirjasäätiön valtuuskunnan puheenjohtaja, Suomen Rooman instituutin valtuuskunnan puheenjohtaja, valtion tieteellisen neuvottelukunnan puheenjohtaja, Kansallisten kielten ja kulttuurimuotojen tutkimuksen keskusliiton puheenjohtaja, Suomalais-Ugrilaisen Seuran esimies ja Suomalaisen Tiedeakatemian esimies. Tällaisissa rooleissa Ravila oli alansa ehdoton auktoriteetti ja kansainvälinen keulakuva (ks. esim. Salminen 2008: 160–162).

Politiikassa ja liike-elämässä Ravila vaikutti muun muassa kirjoittamalla kulttuuri-politiittisia kirjoituksia toimittamaansa *Länsi*-lehteen 1930-luvun lopulla sekä Turun kaupunginvaltuuston jäsenenä. Helsingissä hän oli jäsenenä ja puheenjohtajana eräiden suurten yhtiöiden hallintoneuvostoissa (mm. WSOY, Uusi Suomi, Yhdyspankki ja vakuutusyhtiö Kaleva). Sotilasarvoltaan Ravila oli majuri. (Ikola 1974; Eskola 2004.)

9. Paneutumatta enempiä Ravilan yhteiskunnalliseen toimintaan voi panna merkille muutaman seikan. 1950-luvun korkeissa asemissa Ravilan roolit tiedemiehenä ja poliitikkona kietoutuivat yhteen. Hän ajautui avoimeen konfliktiin pääministeri ja presidenttiehdokas Kekkonen kanssa ja myöhemmin myös presidentti Kekkonen kanssa. Rehtorina pidetty avajaispuhe (1954) oli antikommunistis-patrioottinen, mistä syntyi välirikko Kekkonen kanssa. Lopulta seurasi vanhan akatemian lakkauttaminen ja yliopisto- ja aluepolitiikan yhdistäminen. (Ks. Klinge 1990: 215–234; Koivusalo 2003; Eskola 2004: 310–314; Kelomäki 2009: 81 alav. 34.) Katsauksen vertaisarvioija esittää mielenkiintoisen Rapolaa ja Ravilaa yhdistävän seikan: he olivat 1920-luvulla Turussa eivätkä siis mukana Helsingin yliopiston eräässä keskeisessä ”aatehistoriallisessa” vaiheessa, jolloin yliopistoa voimallisesti suomenkielistettiin. Kansallinen henki huipentui Suomen itsenäistymisen jälkeen Akateemisessa Karjala-Seurassa, jossa muun muassa helsinkiläiskollegat Hakulinen, Haavio ja Vilkuna olivat aktiiveja. Heistä moni kuului myöhemmin Kekkonen sisäpiiriin, päinvastoin kuin Ravila.

Ravilan arvomaailma oli laveampi ja modernimpi kuin Rapolan. Molemmat olivat kansallisen kulttuurin ja kansallisuusaatteen puolustajia, mutta toisin kuin Rapola, Ravila oli myös liberaali ja eurooppalaisen kulttuurisen moninaisuuden sekä pohjoismaisen yhteiskuntarakenteen puolestapuhuja (ks. Ravila 1954; Eskola 2004: 298–304). Hänen katsomuksensa oli poliittisesti ohjelmallisempi kuin Rapolan, sillä Ravila ajatteli (Ravila 1954: 14–15; Eskola 2004: 296–298) erityisesti pienten kansojen tarvitsevan kansallisuusaatetta ja kielen olevan keskeinen kansakuntaa yhdistävä tekijä. Kuitenkin hänen mukaansa (Ravila 1954: 28–29) todellinen kulttuuri on aina kansallista luonteeltaan, ja sen on oltava moninaista kehittyäkseen. Viimeisinä elinvuosinaan Ravila kamppaili WSOY:n hallintoneuvoston jäsenenä kustantamon ”vasemmistolaistunutta” julkaisupolitiikkaa ja johtaja Hannu Tarmiota vastaan muun muassa Uudessa Suomessa (Koivusalo 2003).

Kunnianosoituksia Ravila sai monelta taholta. Hän oli muun muassa Turun yliopiston ja Åbo Akademin kunniatohtori, Lapin sivistysseuran, Porthan-Seuran, Svenska Litteratursällskapetin ja Suomen Kielen Seuran kunniajäsen sekä useiden kotimaisten ja kansainvälisten tiedeakatemioiden jäsen.

Ravilalla oli valtaa, ja hän käytti sitä ilmeisen halukkaasti. Keskustelijana hän oli arkailematon ja kärkevä, jopa säälimätön. Olemukseltaan ja menettelyiltään hän oli tässä mielessä Rapolan vastakohta.

5 Ravilan tiede

Tutkijana Ravila oli monipuolinen ja itsenäinen fennougristi. Hän liikkui laajasti ja monilla kielen tasoilla uralilaisessa kielikunnassa. Painopisteitä olivat kielihistoria ja kielistä etenkin mordva ja saame.¹⁰ Epäilemättä hän oli alallaan aikansa etevimpiä Suomessa ja maailmalla. (E. Itkonen 1962; Ikola 1974; G. Karlsson 1974.) Fennougristiikassa hänen kirjoituksensa olivat monesti uusia aukaisevia.¹¹ Hän haastoi Setälän astevaihteluteorian tutkimuksillaan mordvan vokaalistosta (Hovdhaugen ym. 2000: 379; Alhoniemi 2004) sekä väitöskirjallaan (Ravila 1932), joka käsitteli saamen Maattivuonon murteen kvantiteettisysteemiä. Tutkimusasetelma oli lingvistisesti moderni, ja se tarjosi ratkaisuehdotuksen Setälän laajan astevaihteluteorian ongelmiin.

Ravila tunsi 1900-luvun alun diakronisen kielentutkimuksen virtaukset erinomaisesti, mutta pohti myös yleiskielitieteellisiä kysymyksiä ja perehtyi kansainväliseen lingvistiikkaan, mikä ilmeni jo hänen virkaanastujaisesityksessään (1949). Hän ehdotti yleisen kielitieteen viran perustamista Helsingin yliopistoon Suomalais-Ugrilaisen Seuran 75-vuotisjuhlassa 1958 (F. Karlsson 1997: 68–71; Hovdhaugen ym. 2000: 328–329). Yhdysvalloissa vieraillessaan hän oli yhteydessä useisiin keskeisiin

10. Ravilan teokset vuoteen 1961 on lueteltu hänen juhlakirjassaan (Jokinen toim. 1962). Luettelo on laajuudessaan vaikuttava. Sen yleiskielitieteellinen ja fennougristinen osuus kattaa suomalais-ugrilaisen kielikunnan, kieliopin fonologiasta syntaksiin ja sanastoon ja ajallinen tarkastelu ulottuu suomalais-ugrilaiseen kantakieleen. Lisäksi luettelo osoittaa hänen tunneen aikansa teorioita hyvin kattavasti. Siinä on myös vaikuttava määrä monenlaisia poliittisia, tiedepoliittisia ja ideologisia kirjoituksia. Niistä näkyy, että hän keskittyi isoihin kysymyksiin eikä arkaillut haastaa minkäänlaista vastustajaa.

11. Esimerkiksi Ravilan aineistonkeruu ja tutkimukset mordvasta olivat monessa suhteessa perustavanlaatuisia volgalaiskielten tutkimukselle (Alhoniemi 2004).

alan tutkijoihin, kuten Roman Jakobsoniin, Leonard Bloomfieldiin, Charles Voegeliiniin ja Thomas Sebeokiin (Pallasvirta 2021: 113–124). Matkojen tarkoitus oli tutustua yleisen kielitieteen metodeihin ja erityisesti intiaanikielten taivutussysteemien kehitykseen (mts. 117–118).

Synkronista kieliopin kirjoittamista ja sanakirjojen tekoa Ravila piti käytännön tarkoituksiin välttämättömänä deskriptiona ja ”tieteellisten tutkimusten esityönä”. Hänen mukaansa historiallisuus on kielentutkimuksen tieteellisyyden edellytys, sillä vain kielimuotojen historiallisen kehityksen selvittäminen voi muodostaa selityksen noille muodoille. (Ravila 1943: 473; ks. myös esim. 1967a [1941]: 24–25.)

Nuorena Ravilan tieteellinen arvomaailma oli nuorgrammaattisesti positivistinen: empiirinen, induktiivinen ja spekulatiota välttelevä. Hän suhtautui ”teoretisointiin” ja käsitteisiin varauksellisesti (ks. 1949, 1951, 1967a [1941]: 16). Kuitenkin hän esitti myös nuorgrammaattisen koulukunnan kritiikkiä (esim. 1946) äännelakeja vastaan sekä argumentteja kielen elävyyden puolesta. Hän arvioi (1949: 1) koulukuntaa seuraavasti:

– – nuorgrammaatikot yleensä olivat heikkoja ja usein kehittymättömiä varsinaisessa teoreettisessa spekulatiiossa. – – Suvereeni asiantuntemus ja aineksen hallinta, terävä yksityisilmiöiden hallinta ja ennen kaikkea väsymätön työ, joka tosin usein pohjautuu opittuun kaavamaiseen metodiin, mutta jonka tulokset olivat kestäviä ja solideja, antoivat arvovaltaa uudelle suunnalle [nuorgrammaattiselle kielitieteelle]. – – Silloin tällöin eräät avarakatseiset tutkijat, kuten esim. Hugo Schuchardt, esittivät huomautuksiansa niitä ilmeisiä puutteellisuuksia vastaan, joita uuden suunnan ajattelutavassa oli havaittavissa.¹²

Kirjoituksellaan (1949) Ravila uudisti ja vahvisti äännehistorian perustan ottaen huomioon nuorgrammaattiseen kielitieteeseen kohdistetun kritiikin, joka oli kriittistä myös Setälää kohtaan. Ravila sanoi nuorgrammaattisen kielitieteen atomistisen positivismin olevan tiensä päässä ja totesi strukturalistiseen tapaan kokonaisuuksien, rakenteiden ja hahmojen olemassaolon. Lopuksi hän sanoi, ettei ”skeptisismi ja negatiivinen asennoituminen kielitieteen suuria ja perustavanlaatuisia ongelmia kohtaan” koskaan ole riittänyt.

Ravilan kirjoitukset olivat selkeitä, aikanaan teoreettisesti ylivertaisia ja monesti hänen positivistisen näkemyksensä mukaisesti filosofisesti perusteltuja. Hän sai nuoresta lähtien paljon tilaa ja arvovaltaisen aseman. Esimerkiksi Siron (1980: 10) ja G. Karlssonin (1974: 125) mukaan hän oli aikanaan lähes ainoa teoreettisia aiheita pohtiva suomalainen kielitieteilijä. Iän myötä Ravilan avoin positivismi (ks. 1967a [1941]) väheni, ja hän suhtautui siihen kriittisesti jo 1949 (Ravila 1949) eikä myöhemmin positivismista juuri puhunut.

Kuuluisassa kirjoituksessaan ”Totuus ja metodi kielitieteessä” (1951) Ravila käsiteli koko kielentutkimuksen perusteita yleisellä tasolla. Hän varoitti spekulatiota ja

12. Schuchardtin näkemyksessä kieli on avoin ja aina liikkeessä sekä olemukseltaan sosiaalinen ja kokonaisvaltainen. Tutkijan abstraktiot (esim. äännelaki) eivät ole reaalisia, ja kielitiede on henkitedettä eikä luonnontiedettä. (Schneider 1973: 70–71.)

käsitteiden hämäryydestä, teorioiden epämääräisyydestä ja tieteellisen tiedon epävarmuudesta. Hän kiteytti kantansa käsitteiden vältettävyyteen ja aineiston itsestäänselvyyteen seuraavasti:

Paras kielioppi on se, jossa runsas, luotettava ja hyvin järjestetty aineisto puhuu itse puolestaan peittymättä kirjaviiden uusien termien ja kyseenalaisten käsitteiden hämähäkinverkkoon (1951: 120).

Oliko kirjoitus vastine johonkin? Ravila ei maininnut esimerkkejä spekulatiivisista, hämäräperäisistä tai teoreettisista kielentutkijoista, jolloin koko tutkijayhteisö vaikuttaa aika ymmärtämättömältä. Hän itse näyttäytyi tekstissään visionäärinä, joka valpaaasti huomaa vaarat ja parhaiten tuntee tieteen epistemologiset karikot.

Ravilan edellä siteeratut kirjoitukset (1949 ja 1951) ovat epäselvässä suhteessa keskenään. Toisaalta kokonaisuuksia on olemassa (1949), mutta toisaalta niitä ehkä representoivat käsitteet ovat kyseenalaisia (1951). Vain aineisto on luotettavaa, mutta epäselväksi jää, miten sitä voi ilman käsitteitä järjestää muutoin kuin mekaanisesti luokittelemalla. Struktuuria käsittelevä kirjoitus tuo hiukan lisävaloa asiaan. Siinä kokonaisuus, hahmo ja struktuuri ovat olemassa, mutta ne ovat ontologialtaan ohuita ja ennen keksittyjä tai kielitieteen ulkoa tuotuja (mas. 234–235). Palaan asiaan alaluvussa 6.1.

Ravilassa näkyy kirkkaana yksi kaiken tutkimuksen perusdilemmoista: tutkija haluaisi työnsä olevan arvovapaata, varmaa ja perusteltua, mutta ei voi paeta katso- muksiaan. Kuten edellisessä luvussa näimme, Ravila ei rehtorina ja poliitikkona varo- nut arvosidonnaisia kannanottoja. Seuraavassa luvussa näemme, että arvot tuntuivat tieteessäkin.

6 Rapolan ja Ravilan eroja ja yhtäläisyyksiä

Tässä luvussa tarkastelen Rapolan ja Ravilan eroja ja yhtäläisyyksiä sekä heidän näke- myksissään että toiminnassaan tiedeyhteisössä nähdäkseen näkyvimmissä kohdissa. Ra- polaa ja Ravilaa yhdisti (äänne)historiallisuus ja empiirisyys tieteen perustana sekä yh- teneväiset yhteiskunnalliset tavoitteet, mutta heidän välillään oli myös tuntuja eroja. Kieli- ja kulttuurikäsitteeltään Rapola oli romanttinen ja eläytyvä ihmistieteilijä ja vi- vahteiden tutkija (esim. 1945b) mutta äännehistorioitsijana konkreettinen ja tarkka. Ra- vila puolusti Suomea ja suomalais-ugrilaisia kieliä ja kansoja nähdäkseen aina, mutta ei kielentutkijana esittänyt henkítieteellisiä visioita, vaan positivistina korosti metodolo- gista varmuutta sekä tiedon ja tutkimuksen riippumattomuutta arvoista.¹³ Yhteistä heille oli tutkimuksen empiirinen perusta ja varauksellinen suhtautuminen teorioihin. Esi-

13. Schneider (1973: 70 alav. 46) erotti (1800-luvun saksalaisessa) kielítieteessä kaksi perinnettä. Ihmistieteellistä, idealistista perinnettä (*henkítiede*, saks. *Geisteswissenschaft*) edustivat mm. von Humboldt, Curtius, Whitney, Schuchardt ja Voßler. Luonnontieteellisen tieteenihanteen mukaista kielítiedettä edustivat mm. Schleicher, nuogrammaattinen kielítiede ja strukturalismi. Erottavia tekijöitä ovat metodi ja kielikäsitys. Ihmistieteilijöillä *henki* (jokin inhimillinen, hermeneuttisesti tulkittava kansallishenki tms.) oli selittävä tekijä. Luonnontieteellisessä perinteessä systeemin sisäiset lainalaisuudet olivat keskeisiä.

merkiksi Y. H. Toivosen muistokirjoituksessa Ravila (1956: 59) katsoi Toivosen ansioksi, että hän oli karttanut lingvistisiä periaateongelmia ja vältellyt ”oppineita termejä ja filosofisia puheenparsia”. Muistokirjoituksessa sanat olivat luonnollisesti suopeita Toivosta kohtaan, mutta merkittävää on sekin, että Ravila valitsi juuri tuon seikan hänestä mainittavaksi. Rapola taas (1958b) kehui Toivosta tiukasta nuorgrammaattisesta metodista ja lakonisesta ilmaisusta sekä fonologian ja strukturalismin vieroksunnasta.

Yhteiskunnallisilta toimiltaan Ravila ei paljoa ehtinyt opettaa, mutta Rapolan käsien kautta kulki tavaton määrä tulevia äidinkielen opettajia. Tässä suhteessa he jättivät erilaisen jäljen.

6.1 Ravila ja Rapola totuudesta

Kotikielen Seuran 75-vuotisjuhlassa vuonna 1951 seuran esimies Rapola piti tervehdyspuheen (1951a), ja tuolloin Yhdysvalloissa vierailulla olleen Ravilan esitelmän (1951) luki Lauri Hakulinen (Peltonen 1951: 216). Ravilan nimenomaisena aiheena oli totuus, ja Rapolankin seuran historiaa kuvaileva esitys kiteytyi lopuksi seuran menneisyydestä kumpuavaksi rakkaudentunnustukseksi totuudelle. Kirjoituksissa oli kysymys tieteen perustasta ja perimmäisistä arvoista sekä alan perinteen uusintamisesta. Kirjoitukset julkaistiin peräkkäin *Virittäjän* numerossa 2/1951.

Rapola (1951a) kuvaili Kotikielen Seuran tehtäviä ja tärkeitä henkilöitä loistavina ja kunnioitettavina. Menneisyys näytti päämäärähakuiselta, ja vain Ahlqvistin Rapola kuvasi särmikkääksi ja fennistiikkaa ja kansallista projektia jotenkin häirinneeksi. Rapolalla oli käsitys yhteisestä hyvästä ja yhtenäisestä kansasta, jonka kielen vaaliminen ja tutkiminen ovat kansakunnan edellytys. Kirjoituksen loppunousu (mas. 113, harvennukset alkuperäiset) on kohottava:

Mutta se, mikä tässä kaikessa on tärkeintä, on se, että täällä on isketty kipinä, että täällä on vaalittu tulta. Sitä emme saa päästää sammumaan. Kaikki tuo, mihin on viitattu [Kotikielen Seuran toiminta], se merkitsee vain sen ilmennystä, mitä pyrimme toteuttamaan: aatteiden, jotka eivät ihmisiässä, eivät milloinkaan vanhene, vaan elävät aina, vuoroin ehkä vaikeuksiin takertuneina, vuoroin sumut hälventäen ja kirkastuen, r a k k a u d e n ja sen kohteen: t o t u u d e n. Näiden aatteiden merkeissä olemme saattaneet toimia. Saattakaa te, nuoret, jotka kerran vietätte Kotikielen Seuran satavuotisjuhlaa, näiden aatteiden kilpi kirikkaana tulevaisuuteen ja siirtäkää se teitä seuraavien sukupolvien edelleen kannettavaksi.

Jäi lukijan kansallisesti innoittuneen ymmärryksen varaan, mitä olivat nuo aatteet, *se jota ei saa päästää sammumaan tai näiden aatteiden kilpi*. Totuus ja tosi olivat jotain aatteellista ja kokemuksellista, eikä puhe ollut esimerkiksi väitteiden totuusarvoista ja niiden verifoinnista. Tuollaisesta totuus käsityksestä on matkaa Rapolan tieteelliseen käytäntöön, äännehistorialliseen kuvaukseen. Puhe oli ajanmukaista juhlapuhetta, sillä kansallisten tieteiden harjoittajat olivat järjestään kielen ja kansakunnan asialla.

Rapolan puheen jälkeen samalla *Virittäjän* sivulla (1951: 113) alkoi Ravilan kirjoitus totuudesta seuraavin sanoin:

Länsimainen tiede on aina julistanut ylimmäksi päämääräkseen pyyteettömän totuuden etsimisen. Kaikesta näennäisestä selvydestä huolimatta on työlästä selittää, mitä kaikkea tämä väite itse asiassa sisältää. Niin helposti kuin ehkä voimmekin teoreettisesti erottaa objektiivisen totuuden ja subjektiivisen arvon toisistaan, tämä ei yleensä ole mahdollista tieteenkään työvainoilla.

Ravila jatkoi pohtimalla objektiivisuuden toteutumattomuutta ja subjektiivisuuden vaikutusta tulosten arvioinnissa ja tutkimusongelman valinnassa. Hänen kohteensa oli tuolloin menestyksekkäs analyttisen filosofian suuntaus, looginen empirismi. Sen hän totesi olevan vaikeuksissa puhuttaessa humanististen tieteiden ”totuudesta”. Kirjoituksen keskeinen teesi on, ettei totuus ole tiedettävissä varmasti, sillä humanistiset tieteet ovat aina jossain määrin spekulatiivisia. Ravilan mukaan totuuteen tulee silti pyrkiä tutkimalla aineistoa mahdollisimman tarkasti ja esittämällä väitteille mahdollisimman pitäviä perusteluja. Hän päätti kirjoituksensa seuraavin sanoin:

Keskustelu tietemme perusteista näyttää sisältävän – – puoleksi ilmeisiä truismeja, puoleksi metafysiikkaa. Tätä voi tuskin koskaan muuksi muuttaa, mutta saattaisi silti olla hyödyllistä, että tieteenharjoittaja toisinaan pysähtyy tarkastelemaan työtään vähän etäämpäänkin. (Ravila 1951: 122.)

On epäselvää, mihin keskusteluun Ravila viittasi tai ketä oikaisi, sillä hän ei maininnut kotimaisia kielentutkijoita nimeltä.¹⁴ Metafysiikka, joka yleisimmillään käsittelee olevaisen olemusta ja sen alkusyitä, oli positivismin piirissä epäsuosiossa. Sen katsottiin olevan epäselvää ja epävarmaa. Sen sijaan tieteessä tuli pitäytyä analyysissa sekä empiirisissä havainnoissa ja induktiivisesti saaduissa, koeltavissa olevissa hypoteeseissa ja edelleen väitteiden verifoinnissa.¹⁵

Ravila esitteli aikansa kielitieteen virtauksia suomalaisille kielentutkijoille usein portinvartijan ottein kuin haluten ennalta vieroittaa fennistejä huonoista vaikutteista. Esimerkiksi positivismia koskevassa kirjoituksessaan (1967a [1941]) Ravila torjui jyrkästi Karl Voßlerin idealismia, kansallisromanttisuutta ja tanskalaisen glossemaatikon Viggo Brøndalin näkemyksiä. Hän ei ulottanut kritiikkiään kotimaahan asti, vaikka muun muassa Rapola ja Hakulinen olivat Voßlerin ajatuksiin tutustuneet ja niitä seurailleet (ks. alav. 8). Jo virkaanastujaisesityksessään Ravila (1949: 2) esitti strukturalismista melko niuvan yleisarvion:

[strukturalistinen] teoria kulkee rohkeasti eteenpäin, mutta keksinnöt antavat odottaa itseään. Perin harvoin saa lukea mitään, missä teoriaa olisi edes yritetty soveltaa käytäntöön.

14. Tuonkin kirjoituksen epämääräinen persoonareferenssi ja geneeriset välttämättömyyden ilmaukset sekä Ravilan oma asemoituminen olisivat lupaava tutkimuskohde tekstintutkijalle ja argumentaation tutkijalle erityisesti.

15. Ravila kritisoi loogista empirismia siitä, että se käsitti kielen liian yksinkertaiseksi ja historiattomaksi mutta toisaalta suhtautui metafysiikkaan samalla penseydellä kuin loogisen positivismin edustajat. Metafysiikasta ja loogisen empirismin edustajien suhtautumisesta siihen ks. Tieteen termipankki.

Myös Hovdhaugen ym. (2000: 336–337) näkevät Ravilan suhteen strukturalismiin perehtyneeksi mutta innottomaksi. E. Itkosen mukaan (1976: 152) Ravilan kriittisyys strukturalismia kohtaan väheni ajan mittaan, erityisesti keskusteluissa muiden lingvistikien kanssa hänen ollessaan professorina Lundissa (v. 1947–1948). Monissa strukturalismia sivuavissa artikkeleissaan Ravila osoitti erinomaista lingvististä näkemysellisyttä, mutta päätelmä oli usein latistava: struktuuri on käsitteenä hämärä (1959), morfeemi epämääräinen (1962) ja transformaatioteoria epäilyttävä (1967b [1963]). Kirjoituksissa oli myös kohtuuttomuuksia, sillä hän katsoi strukturalistien pitävän esimerkiksi morfeemia tai struktuuria aika suoraviivaisesti reaali maailman oliona. Hän antoi myös vaikutelman, että strukturalistit ovat teoreettisten lähtökohtiensa orjallisia soveltajia eivätkä piitänneet empiriasta ja kielen monimuotoisuudesta. Kirjoituksissa oli paikoin jopa vähättelevä sävy^{16, 17}.

Ravilan (esim. 1959) kannanotot nousivat hänen empiristisestä näkemyksestään, jonka mukaan käsitteiden ja teorioiden on noustava yleistyksinä aineiston analyysistä. Tällöin struktuurin ontologinen status jää kevyeksi, eikä se voi olla tutkimuksen tai kielikäsityksen lähtökohta. Strukturalismista Ravila kelpuutti vain lähinnä amerikkalaisen distributionalismiin, koska sen ”käsitteet” olivat aineistossa havaittuja distribuutioluokkia eivätkä ”metafyysisiä tai metaforisia” olioita kuten muissa strukturalistisissa suuntauksissa. (Ravila 1959.)

Monet mainituista Ravilan kirjoituksista vaikuttavat tarpeettoman kovilta omista lähtökohdistaan perusteltuja vastakkaisia näkemyksiä vastaan. Yleensä uusia virtauksia esittelevät niistä innostuneet tutkijat, kun taas Ravilan esittelyt olivat usein varauksellisia (Siro 1980: 10; ks. myös F. Karlsson 1997: 72–75). Nykyään voi nähdä, että Ravila oli usein siten oikeassa, että monista hänen arvostelemistaan käsitteistä ja teorioista ei ole ollut eläjiksi. Hän näyttää kuitenkin valinneen arvostelunsa kohteet ja kovuuden sellaisen asteikon mukaan, joka ei selity puheena olevasta sisällöstä. Jotkut joutuivat kovien hyökkäysten kohteiksi, mutta toiset säästyivät kokonaan, vaikka heillä oli samoja ”väärää” metodeita käytössään (alaluku 6.3, ks. myös Kelomäki 2009: 79–82, 101–104). Hänen kirjoituksensa epäilemättä vaikuttivat siihen, että keskustelu teoreettisista kysymyksistä oli vaimeaa ja kansainväliset virtaukset tulivat Suomeen hitaasti.

Rapolan (1951a) ja Ravilan (1951) kirjoitukset olivat yhteismitattomia, mutta kumpikin oli kannanotto itse tieteeseen. Rapola puhui kokemuksellisista, subjektiivisista arvoista, jotka olivat tutkimuksen perimmäisin perusta. Ravilan mukaan ne piti erottaa objektiivisesta totuudesta. Hän puhui epistemologisesta näkökulmasta: totuus on sitä, mitä voimme varmasti tietää, mille voimme esittää evidenssiä. Kun hän totesi, ettei tosiseikkoja lukuun ottamatta juuri mitään voi tietää, seurasi kylmäkiskoista realismia,

16. Ravilan asenteellisuus näkyy eräissä hänen sanavalinnoissaan. Esimerkiksi (1949: 1–2) hän sanoi: ”Jos haluaisi yhteen sanaan puristaa sen olennaisen, mikä viime aikojen teoreettiselle lingvistiselle spekulatiolle on ominaista, niin mitkään muut kuin kokonaisuus tai rakenne, struktuuri, tulisivat kysymykseen.” Kirjoituksensa aiheena Ravilalla on teoreettinen lingvistiikka. Siitä hän puhuu nimiä mainitsematta *teoreettisena lingvistisenä spekulatiiona*.

17. On kiinnostavaa verrata Ravilan ja Postin suhtautumista strukturalismiin. 1950-luvulla Posti omaksui moderneja strukturalistisia vaikutteita laajoihin tutkimuksiinsa olematta avoimesti strukturalisti. Hän sai myös olla rauhassa, esimerkiksi Ravila ei arvostellut häntä vääränlaisesta teoriasta tai aineiston mahdollisesta riittämättömydestä. (Ks. Kelomäki 2009: 81–82.)

jopa nihilismiiä. Toisin kuin Rapola, Ravila vaiken i arvoistaan eikä osoittanut tunteita kieltä kohtaan. Hän varoitti virheistä, liiasta innostumisesta ja ideologioista. Näin Ravila kiisti Rapolankin arvot, oikeastaan hän murskasi ne.

Kun nuo erilaiset totuuskäsitykset esiintyivät *Virittäjässä* rinnakkain, voisi kuvitella syntyneen keskustelua kirjoittajien tai lukijoidenkin kesken. Mitään ei liene kuitenkaan tapahtunut. Ehkä Rapola ja Ravila eivät arvostaneet toistensa näkemyksiä tai pitivät puhetta totuudesta juhlapuheiden retoriikkana ja toisarvoisena varsinaiseen empiriseen tutkimukseen verrattuna. Joka tapauksessa syntyy vaikutelma, että he välttelivät keskinäisiä erimielisyyksiä. Jos tuollainen epäsuoruus oli hienotunteisuutta, hyvien tapojen tai aikansa argumentaatiokäytännön mukaista, oli se kuitenkin vastakohta sille suorasanaisuudelle, jota Kettunen ja Hakulinen tai Ravila ja Siro ja monet muut keskenään harjoittivat.

6.2 Rapola ja Ravila kielestä

Kielikäsiytys on fennistiikassa hiljaista tietoa, mutta kansallisen projektin aikana kielen tärkeys sivistyksen ja kansallishengen rakentamisessa mainittiin toisinaan. Esimerkiksi Rapola (1937: 38–45) piti Setälää hyvin kansallishenkisenä ja suomalaismielisenä, jolle ”kieli on ihmiskunnan kulttuurikehityksen uskollinen kuvastin” (mas. 38). Vaikka tutkimus ei välittömästi perustunutkaan tuollaisille ideologisille kielikäsiytyksille, niistä silti ilmeni, mihin tieteessä haluttiin uskoa.¹⁸

Rapolan virkaanastujaisesityksessään (kirja)kielen merkitys sivistyksen, sivistyneistön, kansallisuuden ja kansallisuusaatteen edellytyksenä oli kirukkaasti ilmaistu (1925a: s. 88–89):

Se [kirjakieli] edustaa kansakuntamme kulttuuria kokonaisuutena, jakamattomana yhteiskunnallisena ja kansallisena voimana, ja se edustaa kulttuuria sellaisenaan, puhtaan ehdottomana tosiasiana. Sellaisena suorittaa kirjojemme kieli korkeata tehtävää. Ja vielä lisäksi: kansakuntamme etevinten persoonallisuuksien tietoisesti kehittämänä ja vaalimana se on saavuttanut kyvyn, jota ei millään kansakunnalla siinä määrässä ole, kyvyn tunkeutua yliaistilliseen todellisuuteen, ilmaista aineetomaan aatemaailmaan kohdistuvia ajatuksia ja tunteita. Ja mikä aate olisi kansakunnan elämälle tärkeämpää kuin kansallisuusaate.

Rapolan agraarisessa maammekuvassa murteet olivat ilmaisuvoimainen kansan sielun peili, mutta kaupunki ja kaupunkilainen kieli olivat hänelle vieraita:

Kavahdettava raja erottaa sakilaisslangin maaseudun murteesta. Jälkimmäinen on sitkeän kulttuurin monivivahteinen kilpi, edellinen kehittymättömyydestöjen repaleinen verho. (1962a: 134.)

18. Esitettiin myös kielen analyttisiä ja ensyklopedisiä hahmotuksia, joilla pyrittiin kuvaamaan kieli ominaisuuksiensa ja tehtäviensä kautta, esim. Setälä oppikirjassaan (1912: 3): ”Eri äänet eri tavalla yhdistettyinä merkitsevät eri asioita, ja kaikki osaavat käyttää noita erilaisia ääniä niin, että toiset ymmärtävät. Näillä ihmisillä, jotka tällä tavoin osaavat toisille selittää ajatuksensa, niin että toiset ne ymmärtävät, sanotaan olevan yhteinen kieli.”

Katsomus toistuu muun muassa hänen SKS:n esimiehenä pitämissään puheissa (1961).

Käymättä pohtimaan, millaisia yhteyksiä Rapolan kielikäsitteillä oli von Humboldtin, Wundtin, Herderin tai vaikkapa Snellmanin tai Yrjö-Koskisen idealistisiin käsitteisiin, voi hänen sanoa olleen romanttinen idealisti ja siten altis metafyyssyydelle ja mystisyydelle (ks. Kelomäki 2009: 16–18). Selvemmin Rapola ilmaisi kantansa idealismiin suhteessaan Weisgerberiin, siitä tuonnempana.

Ravilan kanta oli johdonmukaisesti vastakkainen Rapolan näkemykselle. Hänen kirjoituksistaan ei löydy kielten tai kielimuotojen arvotuksia¹⁹, ja hänen luonnehdintansa olivat viileää pohdintaa kielen ominaisuuksista ja siitä, miten kieltä on mahdollista tutkia. Etenkin nuorena Ravila kirjoitti asiasta kategorisesti (1967a [1941]: 23):

On aivan selvää, että kieli on käsite ja sellaisena täysin ulkopuolella kaikkien realiteettien, myös psyykkisten. Todellisuudessa sitä on yhtä vähän kuin käsitettä ihminen, toisin sanoen oliota, joka yhtäaikaan olisi sekä neekeri että kiinalainen, eurooppalainen että hottentotti.

Suomen kielestä hän sanoi (1967a [1941]: 22):

Ottakaamme konkreettinen esimerkki nykysuomesta. Se on puhtaasti tilastollinen käsite, vain metafyyssikko voi nähdä siinä enemmän. Tämä käsite, joka tilastollisin keinoin on luotu reaali maailman puhumistapausten (parole) perusteella – –.

Katkelma on kappaleesta, jossa Ravila argumentoi hämärinä pitamiensä käsitteiden käyttöä vastaan, tässä tapauksessa kai strukturalistien *languea* vastaan. Rapolaa voi tuon näkemyksen mukaan pitää metafyyssikkona.

Idealistisia kielikäsitteitä moittiessaan Ravila (1938: 296) osoitti kritiikkinsä selvästi mutta epäspesifisti joillekuille seuraavaan tapaan:

Eräät tutkijat ovat taipuvaisia kielen ilmiöistä ja rakenteesta tekemään pitkälle meneviä johtopäätöksiä kulloinkin kysymyksessä olevaa kieltä puhuvan kansan sielunelämästä. Tämä vanha, romantiikan synnyttämä harrastus on uutta voimakasta virikettä nykyisenä aikana, jolloin usealla taholla asetetaan oman kansan kunnia ja etevämmys tieteellisen tutkimuksen ylimmäksi päämääräksi.

Ravilalla oli huoli siitä, että käsitteitä käytetään niihin liikaa sisältöä ladaten. Voi vain arvailla, mitä Rapola ajatteli Ravilan kannanotoista. Jonkinlaista tietämättömyyttä tai piittaamattomuutta osoitti ainakin Rapolan (1952) esittely Leo Weisgerberin teoksesta *Von den Kräften der deutschen Sprache* (1949–1950). Rapola hyväksyi Weisgerberin henkietieteelliset näkemykset kielen ja kulttuurin yhteyksistä, ”kielestä ihmisen hen-

19. Outo poikkeus Ravilan spekulointomuudessa oli erään länsilapin ja itälapin välisen äänneron hypoteettinen selitys (1946: 33–34): länsilappalaisten ääntämys on ryhdikkäämpää, koska he ovat reippaita poromiehiä tunturista ja skandinaavien naapureita. Veltto honottaminen oli muotia myös suurkaupunkien laiskuudessa elävien alempien yhteiskuntaluokkien piirissä. (Mp.)

kisenä rakentajana, maailmankuvan luoja ja yhteisön muodostajana ja koossapitäjänä”. Myös ”yleispätevä Weisgerberin julistus jokaisen äidinkielen poikkeuksellisesta merkityksestä inhimillisen käsitemaailman luoja” oli Rapolalle totta (ma.). Hän tosin valitteli Weisgerberin raskautta ja ”tavatonta detaljirikkoa” ja esitteli vain teoksen pääajatukset Weisgerberin hyvin tuntevaa ja häntä aiemmin esitellyttä Hakuista varauksetta seuraten. Mutta hän (mas. 342) sai tilaisuuden mieleisensä idealistisen kielikäsitteiden esittelyyn:

[k]äsitteet ja muut ajattelutottumukset ovat kielen luomuksia, että kieli ei siis suinkaan ole vain kokoelma ajatuksenilmaisuvälineitä, että kielen tehtävä on ’muovata ulkomaailmaa ihmishengen omaisuudeksi’ ja että äidinkieli täten itsenäisenä tekijänä olennaisesti vaikuttaa ihmisen elämään.

Vähitellen Ravilakin totesi kokonaisuuksien olemassaolon:

Itse kielikin on suhteellinen kokonaisuus, se liittyy osana suurempiin kokonaisuuksiin, kulttuuriin, yhteiskuntaan tai geografiaan kieliryhmiin (1959: 238).

Jopa positivistisessa kirjoituksessaan totuudesta (1951: 115) hän jo piti suuria asioita tieteen pääkohteena, mutta tällöin metodologia jäi täsmentämättä:

Historian suuret tapahtumat, maailmankirjallisuuden merkittävimmät luomukset jne. tulevat aina pysymään tieteen ensisijaisina kohteina siitä huolimatta, että niiden luonteeseen kuuluu erottamattomasti kaikkia kaavoja vastustavaa irrationaalisuutta.

Ravila kirjoitti *Suomalaisessa Suomessa* (1952b) kansanluonteesta ja jopa hengestä, mutta demystifoi ne ja palautti ne kulttuuriin. Kansanluonne tai -henki ovat ymmärrettäviä ennakkoluuloja, mutta kielen rakenne ei niitä heijasta, vaan esimerkiksi fonologiset ja morfologiset vaikeudet oppia muita kieliä ovat äidinkielestä lähteviä luonnollistumia. Kansan kulttuurinen omaleimaisuus näkyy sanastossa, joka heijastaa kulttuuria ja sen kerrostumia ja lainautumia. (Ma.)

Ravila (1958b) totesi, että suomen kieli on pysynyt lainavaikutusten paineessa fonologisesti ja morfologisesti omillaan mutta merkityslainat heijastavat länsimaisen kulttuurin suurta vaikutusta suomeen, joten sekä länsimaisuus että omapohjaisuus ovat nyky-suomessa näkyvissä. Hän oli lähentynyt Rapolan henkitieteellistä kantaa (mas. 239):

[on] sanottava, että eurooppalaiset sivistyskielet kukin kohdaltaan ovat muutakin kuin pelkän yleiseurooppalaisen kulttuurin heijastajia. Yhteisen ohessa ne kaikki ilmaisevat sellaista kansallista, mikä ei koskaan eikä mitenkään ole käännettävissä. Jokainen tietää, kuinka erilainen on se henki, joka kuvastuu esim. ranskan, englannin ja saksan kielestä. Suomen kieli ei ole mukautuessaan länsimaisen kulttuurin kannattajaksi ja palvelijaksi menettänyt omaa kansalliskielen luonnettaan. Se ei heijasta vain yhteistä länsimaista kulttuuria, vaan sen lisäksi se on myös suomalaisen ajatuksen ja suomalaisen tunteen ainoa mahdollinen tulkki.

Tuollaiset harvakseltaan ilmaistut näkökannat eivät muodostaneet keskustelua. Toisaalta painokkaatkin juhlapuheet ja metatieteelliset kirjoitukset olivat etäällä empirisestä tutkimuksesta, vaikka niissä ilmaistiin arvoja, joita pidettiin tutkimuksen oikeutuksina ja perustana.²⁰ Metodin ja ideologian ristiriidan vain ei annettu häiritä (ks. Kelomäki 2009: 16–18).

6.3 Rapola ja Ravila tiedeyhteisössä

Rapola ja Ravila tunsivat toisensa jo Turun Yliopiston ajoilta 1920-luvun alusta Rapolan ollessa professori ja Ravilan opiskelija. Varsinaisen uransa aikana tuonaikaisissa paljon nykyistä pienemmissä akateemisissa piireissä eivät nuo professorit ole mitenkään voineet olla toisiaan ja toistensa tekemisiä tuntematta, vaikka heidän yhteistyöstään ei löydykään dokumentteja. Vuosien mittaan myös useimmat fennistit ja fennougristit tulivat heille tavalla tai toisella tutuiksi. Seuraavassa esittelen poimintoja siitä, millaisia eroja tai yhtäläisyyksiä näkyy Rapolan ja Ravilan suhteissa kollegoihin argumentaatioissa, viranhauissa ja arvosteluissa sekä pohdin sitä, oliko heillä samoja vastustettavia ja suosikkeja. Lisäksi mietin, ilmenikö dissonanssia heidän menettelyjensä ja arvomaailmojensa välillä.

Suhde Setälään oli molemmilla lojaali ja arvostava. Kuten edellä viidennessä luvussa totesin, Ravila (1949) muokkasi nuogrammaattislähtöistä diakronista tutkimusta, T. Itkonen (1962) mukaan jopa strukturalistisesti²¹, mutta ei juuri arvostellut Setälää eikä äännehistoriallisen suuntauksen tutkijoita, esimerkiksi Ojansuuta, Toivosta tai Virtarantaa.

Jotkut äännehistorioitsijat saivat väitöskirjoistaan Rapolalta kovaakin kritiikkiä, kuten Niilo Ikola (Rapola 1925b) ja Lindén (Rapola 1942), mutta eivät sen jälkeen. Useat äännehistoriaan keskittymättömät tutkijat – ainakaan sellaiset, joiden tutkimusasetelma ei kilpaillut äännehistorian kanssa – eivät näytä saaneen erityistä kritiikkiä Ravilalta, esimerkiksi sanastontutkijat Nirvi ja Ruoppila tai lauseopin tutkija Osmo Ikola.

Vastakkaisasetelmaan Rapola ja Ravila ajautuivat muun muassa Kettusen (ks. Karhuaho 2007), nuoren Hakulisen, Siron, Rytkösen ja Penttilän kanssa. Valaisen kaksikon suhteita noihin tutkijoihin lyhyesti seuraavassa.

Hakulisen väitöskirja (1933) edusti Hans Sperberin merkityshistoriallista tutkimussuuntaa. Siinä sanojen menneisyyttä tarkastellaan ensisijaisesti merkityksen muutosten kautta toisin kuin äännehistoriassa. Väitöstilaisuudesta lähtien Rapola ja Ravila esiintyivät ankarina äännehistorian asiamiehinä merkityshistoriallista tutkimusta vastaan, ja Hakulinen puolustautui kiivaasti. (Koski 1999; Kelomäki 2009: 91.) Kosken (mas. 580) mukaan Rapolan kanta oli ”jotakuinkin että, jos etymologioinnissa jonkin on oltava rempallaan, joko äännehistorian tai merkityksen semantiikan, olkoon se merkitys”. Myöhemmin Rapolan ja Hakulisen erimielisyydet lientyivät. Molemmilla

20. Nähdäkseni kieli, kansa, kansallisuus ja kulttuuri ovat aina humanisteille olennaisia. Nykyään tutkimusasetelmat vain ovat ratkaisevasti monipuolistuneet. Esimerkiksi fennistisessä variaation-tutkimuksessa tutkitaan muun muassa monenlaista toisena kielenä opittua suomea ja sen opettamista sekä kielellistä integraatiota.

21. Setälä oli jo 1920-luvulta lähtien esittänyt strukturalistisluonteisia, siis synkroniaa ja kieliopillista järjestelmää tähdentäviä kannanottoja (Kelomäki 2014: 265–270).

oli näkemys, jossa historialla, kielen ja kulttuurin yhteydellä oli keskeinen osa. Erot äännehistorian merkittävytydestä eivät enää häirinneet (Kelomäki 2009: 69–72, 90–91).

Vuosina 1941–1945 Ravila ja Siro kiistelivät syntaksin kuvauksesta. Keskustelu oli kovaa, ajoittain jopa hätävarjelun liioittelua. Kiista heijasti näkemyseroja kielenkuvauksen näkökulmasta: Ravila oli empiristisellä ja diakronistisella kannalla, Siro teorialähtöisellä ja synkronistisella kannalla. Asia on selvitetty kattavasti (ks. esim. Leino 1996; Hamunen 2021). Kiistasta lähtien Siro oli antagonistisessa asemassa äännehistorian valtavirtaa vastaan ja siis Rapolaa ja Ravilaa vastaan.

Rytkönen teki väitöskirjaa vuosina 1939–1940 onomatopoeettisista (affektiivis-deskriptiivisistä) *tm*-yhtymän sisältävistä sanoista ja haki suomen kielen professorin virkaa Helsingin yliopistosta 1952. Väitöskirjaksi ei tutkimusta hyväksytty, ja hänen tiensä professoriksi tuli torjutuksi. Rapola vaikutti asioihin ratkaisevasti (ks. esim. Anttila 1976; Tainio 1995; Leiwo 1999; Savolainen 1999; Hamunen 2016). Rytkösen ymmärtäjiä olivat Ahlman, Kettunen ja Penttilä (Tainio 1995: 440–443; Leiwo 1999: 68–72; Savolainen 1999; Hamunen 2016). Noissa lähteissä Rytkösen ansiot on palautettu moneen kertaan, esimerkiksi Hamusen (2016) mukaan kirjoitus oli pioneeri-työ deskriptiivisanaston rakenteellisessa ja semanttisessa kartoituksessa,²² hieman sekavasta esitystavastaan huolimatta. Seuraavassa esittelen lyhyesti Rapolan ja Ravilan osuutta Rytkösen kohtelussa.

Ravila (1952a) pohti deskriptiivisanaston tutkimista monipuolisesti ja laajasti kansainväliseen kirjallisuuteen tukeutuen ja katsoi noiden sanojen äännerakenteen olevan muusta kielestä poikkeavaa ja usein muista kielistä peräisin. Ravila ei maininnut Rytköstä, mutta sanoi (mas. 273) aiheen tutkijoiden olevan usein harrastelijoita ja spekulantteja ja varovaisten ja harkitsevaisten tutkijoiden niitä karttavan.

Hamusen (2016: 329–332) mukaan Rapola suhtautui lausunnossaan Rytkösen käsikirjoituksesta vähättelevästi deskriptiivisanoihin. Hän piti niitä äännehistoriallisesti häilyvinä ja Rytkösen selityksiä *tm*-ilmiöille liian epävarmoina. Samoin ajatteli Toivonen (Hamunen mp.). Rapola ei hyväksynyt käsikirjoitusta väitöskirjaksi (mas. 337–338), mutta Kettunen olisi hyväksynyt, koska näki työssä myös ansioita. Toisella käsittelykierroksella Rapola katsoi lausunnossaan Rytkösen korjaukset riittämättömiksi, jolloin Rytkönen luopui ja veti käsikirjoituksensa pois osastosta. (Hamunen mas. 238–240.)

Rapolan jäätyä eläkkeelle hänen virkansa julistettiin haettavaksi vuonna 1958. Virantäytössä lausunnonantajina olivat Rapola ja Ravila.²³ Prosessista ilmenee heidän saumaton yhteistyönsä, joten selostan sitä seuraavassa lähemmin.

Virkaa hakivat professori Aarni Penttilä Jyväskylästä sekä dosentit Aimo Turunen ja Pertti Virtaranta Helsingistä. Rapola ja Ravila katsoivat kaikki päteviksi ja asettivat Turusen kolmanneksi. Vertailtaviksi jäivät iältään, tutkimusprofiililtaan ja lingvistiseltä sivistykseltään aivan erilaiset Penttilä ja Virtaranta.

22. Rytkönen käytti juuria [nimityksenä onomatopoeettis-deskriptiivisten sanojen fonesteettisiin ”kantoihin”, kuten *sVh-*, esim. *suh-ista*, *sih-istä*, *säh-istä* yms.] ja hänen näkökulmansa perustui rakenteellisiin (synkronisiinkin) samankaltaisuuksiin (ks. Hamunen 2016: 347–351). Näin hän oli laveasti ymmärrettynä strukturalisti kuten Setäläkin (Kelomäki 2014) sekä Posti ja Itkonen (Kelomäki 2009: 54–55, 80–83) ja jopa Genetz olivat aikanaan Korhosen (1986: 111–125) mukaan olleet.

23. Nykyään ei enää voi olla seuraajansa virantäyttöön vaikuttamassa.

Rapola (1958a) suhtautui 40-vuotiaaseen Virtarantaan suopeasti katsoen muun muassa aineiston keruun, kielenäytteiden julkaisemisen ja sanakirjan päätoimittajuuden tieteelliseksi meriitiksi. Virtarannan julkaisuluettelon 27 nimekkeestä valtaosa käsitteli kielihistoriaa tai murteita. Hänen väitöskirjansa (1946) ja sen jatkoosan (1957) Rapola sanoi ylittävän äännehistorian entiset tutkimukset. Virtarannan tekstijulkaisuja hän piti ”[p]oikkeuksellisen huolellisesti valikoiduilta vanhan polven murteentaitajilta talteenotettuina ja ehdottoman tarkasti puheen kulkua noudattavina”.

59-vuotiaan Penttilän²⁴ Rapola totesi ansioituneen foneetikkona, fennougristina ja opettajana Jyväskylän kasvatusopillisessa korkeakoulussa. Hänen tuotannostaan (123 nimekettä) Rapola otti huomioon 30 tutkielmaa yleisen kielitieteen ja suomen kieliopin alueelta sekä 20 muuta kirjoitelmaa. Muita teoksia Rapola piti viran kannalta perifeerisinä. Penttilän väitöskirjasta (1926) Rapola totesi sen omintakeisuuden (foneetiikka ja hahmopsykologia loppuheittoa selittämässä) ja piti sitä aiheeltaan hyvänä mutta laajuudeltaan riittämättömänä sekä huomautti epätarkkuuksista ja väitteiden ”subjektiivissävyisyydestä”.

Penttilän pääteoksena Rapola piti *Suomen kielioppia* (1957). Kuitenkaan Rapolan mielestä ” – se ei vähimmässäkään määrin ole kielihistoriallisesti perusteleva, vaan yleiskielemme synkroninen kuvaus, ’oppi’, ’opas’ – Teos palvelee tutkijaa rikkaana, systeemoituna, jos kohta hankalakäyttöisenä aineskokoelmana”.

Rapolan mukaan Virtaranta on ”energinen ja keskittyvä, ahkera ja huolellinen”. Penttilä taas on ”enemmänkin laajatietoinen oppinut kuin tutkija; älykäs, nopeaan oivallukseen pystyvä ajattelija enemmän kuin uuden kieliaineksen kerääjä ja käsittelijä”. Lisäksi Penttilä on ”altis myös asettumaan tunnepitoiseen oppositioon. – – Dos. Virtaranta on lähtenyt vanhanaikaiseksi aiheettomasti moititusta kielihistoriasta ja siten rakentanut kehitykselleen lujemman pohjan kuin prof. Penttilä, joka liian herkästi perustaa vieraiden tieteiden taholta vastaanottamiinsa herätteisiin.”

Ravilan (1958a) mukaan ”Virtaranta on ensi sijassa äännehistorioitsija ja kieliaineksen kerääjä ja julkaisija. Määrätietoinen keskittyminen ja suorastaan hämmästyttävä intensiivisyys ovat johtaneet jo nyt tuloksiin, jotka herättävät arvontoa ja ihailua.” Penttilän Ravila totesi nuorena olleen monipuolinen ja aikaansa seuraava, mutta ”julkaisutoiminta ei sisällä mitään haettavana olevan viran kannalta varsinaisesti merkittävää”. Penttilän väitöskirjaa Ravila piti mielenkiintoisena, itsenäisenä ja omintakeisena, joka kuitenkin soveltui huonosti itämerensuomalaisiin kieliin. Hänen kielioppiaan Ravila piti tieteellisenä saavutuksena vain sen aineiston osalta.

Ravilan vertailussa ”[Virtaranta] antaa aineksen puhua eikä pakota sitä tavallisesti mihinkään kaavoihin. – – Penttilän tutkimuksissa saa aines usein luvan alistua. Lähtökohtana on teoria tai jokin enemmän tai vähemmän keinotekoinen kaava, johon materiaali pakotetaan. – – Tämän takia dos. Virtarannan teoksissa on aina tuntevinaan tuoreen maanläheisyyden, kun taas prof. Penttilän kynän jälkeen on usein veretöntä paperiviisautta.”

24. Penttilä oli nuorena tutkijana verrattain monipuolinen ja moderni, ks. Savijärvi 1999 ja Hovdhaugen ym. 2000: 360.

Savijärven (1999) ja Kelomäen (2009: 85–91) mukaan Penttilällä oli huonot välit Setälään, Rapolaan ja Ravilaan 1920-luvun loppupuolelta alkaen, koska Penttilä muun muassa esitteli vaihtoehtoja kielen ilmiöiden historialliselle selittämiseksi sekä uusia kielipillisiä käsitteitä. Virtaranta oli Rapolan uskollinen oppilas (Rapola 1966: 5; Kelomäki 2009: 54, 66).²⁵

Kysymys oli siitä, miten fennistiikan haluttiin uudessa professorissa jatkuvan tai muuttuvan. Rapola ja Ravila antoivat samansuuntaiset alan arvomaailmaa ja rajoja määrittelevät, yksityiskohdissa toisiaan täydentävät lausunnot. Erot kielikäsitteissä ja muussa väistyivät, ja tiede luonnollistui aineistokeskeiseksi äännehistoriaksi, juuri Virtarannan mittaiseksi, kun Penttilän tutkimusten katsottiin olevan lähinnä epäilyttäviä tai epäolennaisia.

7 Lopuksi

Rapola ja Ravilaa tulee ymmärtää aikansa lapsina, vaikka sopiinkin huomata, että saman ajan lapsia olivat myös monet heidän opponenteistaan, esimerkiksi Airila, Penttilä ja Siro. Rapola ja Ravila olivat Setälän perinteen vaalijoita, mikä tarkoitti äännehistorian suosimista ja yhteisön kaitsentaa. Heidän taitonsa, toimintatapansa ja persoonallisuutensa täydensivät toisiaan eivätkä he olleet toistensa tiellä. Heidän omia tai toistensa näkemyksiä joskus uhmaava yhteistyö selittyy, kun otetaan huomioon heidän hegemoniansa aikana, jolloin tutkijajoukko kasvoi, kansainvälistyi ja monipuolistui.

Yhteiskuntatieteilijä Max Weber (1987 [1917]) on kuvannut tieteen kulkua ja tutkijan osaa siinä. Hänen mukaansa tieteellisen työn mielekkyys perustuu siihen, että tieteilijän on alistuttava ja uhrauduttava sille, että jokainen tieteellinen täytyminen merkitsee uusia kysymyksiä ja sen päämääränä on tulla ylitetyksi ja vanhentua. Jokaisen tutkijan velvollisuus taas on ylittää edeltäjänsä, ja hänen kohtalonaan on itse tulla ylitetyksi.²⁶ Tutkijalta edellytetään älyllistä intohimoa ja sensaatiohakuisuutta, mutta professorin virkoihin valitaan usein varmoja seuraajia, jotka eivät innovatiivisuudellaan tai lahjakkuudellaan jätä valitsijoitaan varjoonsa. (Ma.)

Kysymys on siitä, kuinka kulloinkin vallitsevaa hedelmällisenä pidettyä perinnettä tulee jatkaa tai se kahlitsevana murtaa. Se taas liittyy siihen, minkä kukin kokee hallitsevansa ja minkä kokee omaa asemaansa ja arvojaan uhkaavana. Rapola ja Ravila olivat perinteen kantajia eivätkä halunneet uusien asetelmien ylittävän äännehistoriallista paradigmaa. Heidän asemansa ja arvovaltansa salli heidän toimia portinvartijoina alan aika annetussa ja yksituumaisessa paradigmassa. Ravila piti paradigman uudistamisenkin itsellään (1946), peitetyn strukturalistisesti ja retorisesti perinteisesti, ikään

25. Rapola kertoo *Äännehistorian luentojensa* esipuheessa (1966: 5): ”Täpäs entisen oppilaani, silloisen maisterin ja vänrikin Pertti Virtarannan oudoissa olosuhteissa Maaselän joukko-osastoissa, joita kävin tervehtimässä tammikuussa 1944. Yllätykseni ja iloni oli melkoinen, kun Virtaranta kaivoi repusta nähtäväkseni äännehistorian luennoista 1936–38 tekemänsä muistiinpanot koneella puhtaaksi kirjoitettuina.”

26. Vastaava metafora on ns. tieteellinen isänmurha: tutkijan kuuluu panna tieteessä paremmaksi kuin opettajansa. Mutta isät haluavat elää, mistä osaltaan johtuu vanhojen professoreiden pitkät varjot, heidän halunsa säädellä jälkipolviaan.

kuin paradigma olisi jatkunut enimmäkseen entisellään. Hänellä olisi kuitenkin ollut ominaisuuksiensa ja asemansa ansiosta mahdollisuus avata portteja ja johdattaa tutkijoita uusiin asetelmiin heidän ajattelunsa sääntelyn sijaan.

Vaikka Ravila usein korostikin tutkijoiden käsitysten subjektiivisuutta, hän ja Rapola eivät epäröineet tehdä tieteen ja tutkijoiden normatiivista hallintaa koskevia varmoja valintoja. Näin saattoi käydä, koska alojen ”suhteellisen objektiivisuuden yhteisöön sitovat mekanismit” eivät olleet täysimittaisiksi kehittyneet (ks. Longino 1990: 76–81; Rolin 2005: 106–109), kuten vakiintunut ja avoin argumentaatiokulttuuri, erilaisista lähtökohdista tulevan kritiikin kuuntelu, siihen vastaaminen ja sen huomioonotto, keskustelijoiden tasa-arvoiset lähtökohdat ja metakeskustelu, siis argumentoinnin arviointi, sekä tutkimuksen näkökulman paikantaminen konkreettisiin väitteisiin, joista tutkijan valinnat tulevat näkyviin.

Fennistiikassa keskustelua tieteenalan perusteista on ollut vähänlaisesti (esim. Siro 1980; Paunonen 1993a; Kelomäki 2009: 101, 106–109). Alan lujista sosiaalisista rakenteista ja autoritatiivisista käytännöistä on seurannut pidäkkeitä uusien vaikutteiden vastaanotossa. Paunonen sanookin (mas. 675), että fennistiikan tutkijat ovat olleet arkoja ja argumentaatioon tottumattomia ja että ”[f]ennistiikalle ominainen konformismi ei liioin ole jättänyt mahdollisuuksia rakentaviin konflikteihin – – Tavallisesti auktoriteettinsa turvin vahvempi osapuoli on leimannut heikomman väärässä olevaksi, antamatta hänen mielipiteilleen mitään arvoa. – – Tästä syystä meiltä puuttuu fennistiikasta lähes kokonaan asiallinen, tieteellinen keskusteluperinne, jolle pitäisi ominaista olla se, että asiat kiistelevät, eivät ihmiset”.²⁷ Näin tutkimuksen taustaoletukset, näkökulma ja merkittävyys ovat saattaneet jäädä hiljaiseksi tiedoksi, vaikka paradigman haastajia onkin esiintynyt (ks. Kelomäki 2009: 84–94).²⁸ On siis oltu etäällä siitä Longinon (1990; ks. myös Rolin 2005: 103–108) muotoilemasta käsityksestä, että tiedon tuottaminen on kooperatiivinen sosiaalinen prosessi, demokraattinen keskustelu, jossa kaikinpuolinen kritiikki ja koettelu on laadun ja edistyksen tae.

Paunonen (1993a: 675) sanoo vielä, että fennistiikassa on ollut sopimatonta haastaa avoimesti. Edellä olen todennut, etteivät Rapola ja Ravila toisiaan haastaneet ja ettei monikaan heitä haastanut. Jos haaste on suuntautunut henkilökohtaisesti, on siinä tunnut asianosaisten asemat tieteenalojen hierarkioissa. Jatkotutkimusta voisi tehdä aiheesta, keitä kukakin on haastanut ja millaisia uusia ajatuksia kulloinkin on haastettu, sillä erilaisia haastajia on ollut, kuten vaikkapa Kettunen tai Penttilä.

On hämmästyttävää, ettei yksikään fennisti puolustanut alan perinteistä arvo maailmaa Ravilan kylmiä kielikäsitteitä vastaan. Arvattavat vastaukset lienevät henkilökohtaisia: kova keskustelija Kettunen oli marginalisoitunut monissa kiisteilyissä vuosien varrella, Hakulinen ilmeisesti tuhlasia ruutinsa kolmikymmenluvulla, ja Airila ja Posti halusivat esiintyä sovinnaisesti. Tässä yhteydessä ei ihmissuhdeasioihin

27. Sirokin (1980: 5) syytti vastapuolta pitäen Suomen tuonastisen 1900-luvun kielitieteen ongelmana synkronian ja diakronian suhdetta ja sen syynä kielihistorioitsijoiden haluttomuutta arvioida perinnäisen kieliopin käsitteitä.

28. Puheenvuorot historiasta olivat usein yleistäviä: Siro (1980: 7–8) totesi, että synkronisen kielitieteen esteenä ovat olleet ”historiallinen perinne, ahtaat ja suppeat olot ja ehkä yksinkertaisesti se, että perinteisillä katsomuksilla on yleisesti taipumus pitää sitkeästi puoliaan uudistusyrytyksiä vastaan.”

voi enempiä puuttua, mutta kannattaa hieman katsoa alan hegemoniakamppailujen kulttuurisia taustoja. Leiwo (1999) näkee Rytkösen kohtelussa olleen kysymys perustavista tausta- ja arvostuseroista. Hänen mukaansa (ma.) Rapolan ja Ravilan Länsi-Suomeen kuuluivat vankat talot ja kirkot, vakiintunut kansa, piipiasuomi ja vanha germaaninen kieli- ja kulttuurivaikutus. Rytkönen tutki savoa, sorakielisyyttä, venäläisiä lainoja, slangia, onomatopoeettisuutta ja yleensäkin viljelemätöntä kieltä eläytyvällä tutkimusotteella aidoissa tilanteissa. Hän ei piitannut tieteenalojen rajoista ja oli tutkijana epäsovinnainen. (Ma., ks. myös Hamunen 2016: 339.) Aivan kuin Rytkönen olisi uhmannut tieteellistä purismia, ja aivan kuin 1800-luvun taistelut kielimuodoista jatkuisivat kulttuuritaisteluna, jossa vastakkain olivat rahvaan tavat ja kieli spontaanisuuksineen sekä tutkijoiden siivolle kansalle suoma kieli. Nuo peruserot näkyvät kielikäsitelyssä ja käsityksissä kielenhuollon tarpeellisuudesta (ks. Paunonen 1993b; Karvonen 1993). Tieteen portinvartijoiden arvomaailma ja otteet ovat olleet samantapaisia kuin kielen puutarhureiden.

Oli myös alueellisia vastakkaisuuksia, ikään kuin murteiden taistelun mukaisia itä-länsi-asenteita. Toivosen ennakkoluuloisen lausahduksen mukaan savolaiset olivat pettäneet Rytkösen keksimällä hänelle aivan uusia sanoja (ks. Savolainen 1999: 58). Rapola (1937: 29) katsoi Setälän hyvien ominaisuuksien ”epäilemättä pohjautuvan hänen alasatakuntalaiseen talonpoikaiseen syntyperäänsä”. Savolainen Kettunen taas ymmärsi savoa tutkivaa Rytköstä.

Tieteenaloilla vallitsi myös erilaisia hierarkkisia järjestyksiä. Salmisen (2008: 61–71) mukaan ei sopinut puuttua toisen tutkijan erikoisalaan eikä tutkia hänen reviirikseen katsottua kieltä. Vielä 1987 Sorjonen ja Nikanne (1987) kirjoittivat tutkimuksen vapaudesta huolestuneina, että fennistiikassa tutkimusaiheita on joillekin varattuina, siis niitä ei saa vapaasti tutkia. Ei voitu suoraan sanoa, kuka tuollaisia sosiaalisia rakenteita ylläpiti ja aiheita jakoi, mutta tällaisessakin suhteessa jotkut olivat vallan kahvassa, toiset vallan alla.

Rapola ja Ravila korostivat kielen elävyyttä ja kaavoihin alistumattomuutta. Kielen tutkimuksen iso kysymys on, miten menetellä empiirisissä tutkimuksissa aina ilmenevän epäselvän jäännöksen kanssa, siis poikkeusten, rajatapausten ja vaikeasti selitettävien tapausten. Rapola säilytti elävyyden ontologisesti ja aineistossa, mutta oli epäilevä metodin suhteen ja yleistysten tekemisessä. Ravilalle kieli elävyyksineen oli teoreettisesti mahdollon hallita, joten hän suhtautui teorioihin torjuvasti.

Kielen muutos ei ole pelkästään rationaalista, vaan inhimillinen elämä mutkikkuuksineen muokkaa sitä kuin näkymätön käsi. Myöskään tutkija ja tutkijayhteisö eivät aina ole rationaalisia, etenkin silloin kun perinteisten ongelmien ratkaisemisen sijaan joudutaan reagoimaan perinnettä haastaviin uusiin ajatuksiin.

Lähteet

- AIRILA, MARTTI 1940: *Johdatusta kielen teoriaan I. Sanain merkityksen muuttuminen*. Porvoo: WSOY.
- 1946: *Johdatusta kielen teoriaan II. Kielen äänneasu ja sen muuttuminen*. Porvoo: WSOY.
- ALHONIEMI, ALHO 2004: Paavo Ravila volgalaiskielten tutkijana. – *Suomalais-Ugrilaisen*

Seuran aikakauskirja 90 s. 280–286

- ANTTILA, RAIMO 1976: Affektiivis[-deskriptiivis-onomatopoeettisten] sanojen asema kielen merkisysteemissä. – *Virittäjä* 80 (1) s. 126–132.
- ESKOLA, SEIKKO 2004: Paavo Ravila yhteiskunnallisena vaikuttajana. Vaihdemiehen pojasta rector magnificukseksi ja kansleriksi. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran aikakauskirja* 90 s. 287–310.
- HAKULINEN, LAURI 1925: Äidinkielen opetuksesta ala-asteilla. – *Virittäjä* 29 (1) s. 31–39.
- 1931: Kielitieteen yleissivistyksellisestä merkityksestä. – *Virittäjä* 35 (2) s. 231–242.
- 1933: *Über die semasiologische Entwicklung einiger meteorologisch-affektivischen Wortfamilien in den ostseefinnischen Sprachen*. Helsinki: Druckerei der finnischen Litteraturgesellschaft.
- 1937: Kansankielen sanakirja ja nykyaikainen kielentutkimus. – *Virittäjä* 41 (1) s. 32–45.
- HAMUNEN, MARKUS 2016: *Puh pah pelistä pois*. Ahti Rytkösen *tm*-tutkimuksen kohtalo tieteenhistoriallisesta näkökulmasta. – *Virittäjä* 120 (3) s. 324–359.
- 2021: Kahden kielikäsitteilyn kohtaaminen. Paavo Ravilan ja Paavo Siron väittely 1940-luvun fennistiikassa. – Leena Maria Heikkola, Geda Paulsen, Katarzyna Wojciechovicz & Jutta Rosenberg (toim.), *Spräkets funktion. Juhlakirja Urpo Nikanteen 60-vuotishuhtapäivän kunniaksi* s. 21–50. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-12-4062-1>.
- HOVDHAUGEN, EVEN – KARLSSON, FRED – HENRIKSEN, CAROL – SIGURD, BENGT 2000: *The history of linguistics in the Nordic countries*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- HUSU, LIISA 2004: Gate keeping, gender equality and scientific excellence. – *Gender and excellence in the making. European Commission. Science and society*. s. 69–76. EUR 21222.
- HUUMO, KATJA 2004: Ristiriitojen merkitys tieteenhistorialle. – Katja Huumo, Lea Laitinen & Outi Paloposki (toim.), *Yhteistä kieltä tekemässä*. s. 223–258. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- IKOLA, OSMO 1974: Paavo Ravila 1902–1974. – *Virittäjä* 78 (3) s. 286–293.
- ITKONEN, ERKKI 1962: Paavo Ravilan täyttäessä 60 vuotta. – *Virittäjä* 66 (2) s. 159–164.
- 1976: Paavo Ilmari Ravila: muistopuhe. – *Suomalainen Tiedeakatemia. Vuosikirja 1974* s. 149–155.
- 1968: Äänne muutoksen luonteesta. – *Suomen Akatemia puhuu* s. 45–61. Porvoo: WSOY.
- ITKONEN, TERHO 1962: Uusittu ”Johdatusta kielihistoriaan”. – *Virittäjä* 66 (2) s. 171–173.
- JOKINEN, RAIJA (toim.) 1962: Veröffentlichungen von Paavo Ravila 1929–1961. – *Commentationes Fennougricae in Honorem Paavo Ravila* s. 681–692. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 125. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura
- JÄNTTI, YRJÖ 1965: *Suomen sana* 17. Porvoo: WSOY.
- Kansallisten tieteiden kehittämissuunnitelma 1966–1980* 1965. Suomi 112:1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KARHUAHO, ANTTI 2007: ”Tie asfalttinen on varmin vaeltaa”. Lauri Kettusen ja Martti Rapolan urakehitys. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- KARLSSON, FRED 1975: Fennistiikan tieteenparadigmasta ja sen ohjausvaikutuksesta. – *Virittäjä* 79 (2) s. 179–193.
- KARLSSON, GÖRAN 1974: Paavo Ravila. – *Sananjalka* 16 s. 123–127.
- 1997: *Yleinen kielitiede Suomessa kautta aikojen*. Helsinki: Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitos.
- 2000: *E. N. Setälä vaarallisilla vesillä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KARVONEN, PIRJO 1993: Unelma paremmasta eilisestä. Harha menneisyyden puhtaasta kielestä. – *Virittäjä* 97 (1) s. 88–96.
- KELOMÄKI, TAPANI 2009: *Nuorgrammaattisuuden myytti suomen kielen tutkimuksessa*. Hel-

- sinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- 2014: E. N. Setälän käsityksiä nuogrammaattisen kielitieteen ja kielioipin kirjoittamisen suhteesta. – *Virittäjä* 118 (2) s. 263–272.
- KETTUNEN LAURI 1955: Eemil Aukusti Tunkelo. – *Suomalainen Tiedeakatemia. Esitelmät ja pöytäkirjat 1955* s. 61–69. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KLINGE, MATTI 1990: *Helsingin yliopisto 1917–1990*. Keuruu: Otava.
- KOIVUSALO, ESKO 2003: Humanisti ja patriootti. – *Virittäjä* 107 (1) s. 16–19.
- KORHONEN, MIKKO 1986: *Finno-Ugrian language studies in Finland 1828–1918*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- KOSKI, MAUNO 1999: Lauri Hakulinen semanttikona. – *Virittäjä* 103 (4) s. 580–564.
- KOSKIMIES, RAFAEL 1976: *Martti Rapolan Hämmäläinen trilogia*. Suomi 120:1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEINO, PENTTI 1984: Suomen kielen tutkimuksen näköaloja. – *Virittäjä* 88 (1) s. 1–6.
- 1996: *Paavo Siro suomen lauseopin kuvaajana*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LEIWO, MATTI 1999: Ahti Rytkönen ajassa. – Seppo Pekkola (toim.) *Sadanmiehet. Aarni Penttilän ja Ahti Rytkösen juhlaKirja* s. 75–80. Suomen kielen laitoksen julkaisuja nro 41. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- LESKINEN, HEIKKI 1971: Martti Rapola 80-vuotias 10.11.1971. – *Virittäjä* 75 (4) s. 389–391.
- 1991: Martti Rapola suomen murteiden tutkijana. – *Virittäjä* 95 (4) s. 427–437.
- LONGINO, HELEN 1990: *Science as social knowledge. Values and objectivity in scientific inquiry*. Princeton: Princeton University Press.
- MERTON, ROBERT K. 1968: The Matthew effect in science. – *Science* 159 (3810) s. 56–63.
- PALLASVIRTA, ELINA 2021: *Transatlanttinen fennougristiikka. Suomalais-yhdysvaltalaiset suhteet ja tieteenalan kehitys Yhdysvalloissa toisesta maailmansodasta 1960-luvulle*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-7188-7>.
- PAUNONEN, HEIKKI 1993a: Historian opetuksia. – *Virittäjä* 97 (4) s. 674–676.
- 1993b: Suomen kieli oikea mieli. – *Virittäjä* 97 (1) s. 81–88.
- PELTONEN, RITVA 1951: Kotikielen Seura 75-vuotisjuhla. – *Virittäjä* 55 (2) s. 216.
- PENTTILÄ, AARNI 1926: *Suomen ja sen sukukielten painotusoppia. Kielipsykologinen tutkimuskoe*. Turun Suomalaisen Yliopiston julkaisuja B III:2. Turku.
- 1957: *Suomen kielioppi*. Porvoo: WSOY.
- RAPOLA, MARTTI 1919: *Kantasuomalaisten pääpainottomain tavujen i-loppuiset difongit suomen murteissa*. Helsinki: Kirjapaino-osaKeyhtiö Sana.
- 1921: Suomen murteiden tutkimus. – *Valvoja* 41 (5) s. 194–206.
- 1923: Kielihistorian asema suomalaisten oppikoulujen äidinkielen opetuksessa. – *Virittäjä* 27 (4–5) s. 85–10.
- 1925a: Suomen murteiden keskinäisistä suhteista. – *Turun Suomalaisen Yliopiston vuosikirja 1925* s. 69–89. Turku.
- 1925b: Uusi suomalainen murretutkimus. – *Virittäjä* 29 (1–3) s. 82–86.
- 1932: Yleiskatsaus suomen murteisiin. – *Virittäjä* 36 (1) s. 66–82.
- 1937: Eemil Nestor Setälä. – *Suomalainen Tiedeakatemia. Esitelmät ja pöytäkirjat 1934–1938* s. 29–45. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1941: Itä-Karjalan murteen suhde Suomen yleiskieleen. – *Suomalainen Suomi* 6–7 s. 274–281.
- 1942: Kaakkoishämmäläisten murteiden äännehistoria. – *Virittäjä* 46 (3) s. 304–317.
- 1943: *Simpukankuori*. Otava: Helsinki.
- 1945a: *Vanha kirjasuomi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- 1945b: *Kieli elää*. Porvoo: WSOY.
- 1947a: Yläsatakuntalaisten murteiden äännehistoria. – *Virittäjä* 51 (1) s. 69–79.
- 1947b: *Johdatus suomen murteisiin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1951a: Maaliskuun 14. päivän perinteet. – *Virittäjä* 55 (2) s. 107–113.
- 1951b: *Koivunporras*. Helsinki: Otava.
- 1952: Kieli ihmisen ja yhteisön henkisenä rakentajana. – *Virittäjä* 56 (4) s. 341–342.
- 1953: *Risukoista riipomia*. Porvoo: WSOY.
- 1958a: Asiantuntijanlausunto suomen kielen professorinhakua varten. Historiallis-kielitieteellisen osaston arkisto, C Pöytäkirjat, Ca Osaston pöytäkirjat, Ca 77, Historiallis-kielitieteellisen osaston pöytäkirjat 1958–1959.
- 1958b: Yrjö Henrik Toivonen. Muistopuhe Suomen Tiedeseuran kokouksessa Toukok. 20 p. 1957. *Societas Scientiarum Fennica. Årsbok – Vuosikirja XXXVI B n:o 1*. Helsinki.
- 1959: *Vaarin maisema*. Otava: Helsinki.
- 1960: Aatteen ja toiminnan traditiot Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa. – *Virittäjä* 64 (1) s. 27–32.
- 1961 [1949]: 16.3.1949. Kansalliset tunnukset. Avauspuheenvuoro Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuosikokouksessa. – Martti Rapola 1961, *Suomalainen kurkkihirsi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1961: *Suomalainen kurkkihirsi*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden Seura.
- 1962a: Kielen normit – normikielettömät. – *Suomalainen Suomi* s. 134.
- 1962b: *Kielen kuvastimessa*. Porvoo: WSOY.
- 1965: *Pelto jää taakse*. Porvoo: WSOY.
- 1966: *Suomen kielen äännehistorian luennot*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2001 [1930]: Piirteitä Ruotsin vallan aikaisen kirjasuomen kehityksestä. – Toni Suutari & Merja Salo (toim.), *Castrénin perilliset* s. 154–164. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- RAVILA, PAAVO: 1932: *Das Quantitätssystem des seelappischen Dialektes von Maattivuono*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia LXII. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- 1938: Numerusprobleemeja. – *Virittäjä* 42 s. 286–297.
- 1943: Suomalais-ugrilaisen kielitieteen saavutuksia ja tehtäviä. – *Suomalainen Suomi* 9 s. 469–475.
- 1946: *Johdatusta kielihistoriaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1949: Suomalais-ugrilaiset kielet ja yleinen kielitiede. – *Virittäjä* 53 (1) s. 1–6.
- 1951: Totuus ja metodi kielitieteessä. – *Virittäjä* 55 (2) s. 113–122.
- 1952a: Onomatopoeettisten ja deskriptiivisten sanojen asema kielen äännesysteemissä. – *Virittäjä* 66 s. 262–274.
- 1952b: Kieli ja kansanluonne. – *Suomalainen Suomi* s. 266–270.
- 1954: *Kansallisuusaate ja länsimainen kulttuuri*. Porvoo: WSOY.
- 1956: Yrjö Henrik Toivonen. – *Suomalainen Tiedeakatemia. Esitelmät ja pöytäkirjat 1956* s. 53–61.
- 1958a: Asiantuntijanlausunto suomen kielen professorinhakua varten. Historiallis-kielitieteellisen osaston arkisto, C Pöytäkirjat, Ca Osaston pöytäkirjat, Ca 77, Historiallis-kielitieteellisen osaston pöytäkirjat 1958–1959.
- 1958b: Suomen kieli länsimaisen sivistyksen heijastajana. – *Suomalainen Suomi* s. 235–239.
- 1959: Mitä on ymmärrettävä struktuurilla? – *Virittäjä* 63 s. 233–259.
- 1962: Morfeemi. – *Virittäjä* 66 (3) s. 208–215.
- 1967a [1941]: Kielentutkimus ja positivismi. – Paavo Ravila 1967, *Totuus ja metodi* s. 9–26.

- Porvoo: WSOY.
- 1967b [1963]: Transformaatioteoria. – Paavo Ravila 1967, *Totuus ja metodi* s. 130–153. Porvoo: WSOY.
- 1967c: *Totuus ja metodi*. Porvoo: WSOY.
- ROBINS, R. H. 1997: *A short history of linguistics*. 4. laitos. London: Longman.
- ROLIN, KRISTINA 2005: Tutkimuksen näkökulmasidonnaisuuden paradoksi. – Liisa Husu & Kristina Rolin (toim.) *Tiede, tieto ja sukupuoli* s. 97–111. Helsinki: Gaudeamus.
- RUOPPILA, VEIKKO 1951: Martti Rapola 60-vuotias. – *Virittäjä* 55 s. 239–243.
- SALMINEN, TIMO 2008: *Aatteen tiede*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SAVIJÄRVI, ILKKA 1999: Aarni Penttilä – oppinut lingvisti ja avarakatseinen fennisti. – Seppo Pekkola (toim.), *Sadanmiehet. Aarni Penttilän ja Ahti Rytkösen juhla-kirja* s. 7–48. Suomen kielen laitoksen julkaisu nro 41. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- SAVOLAINEN, MARJO 1999: Deskriptiivisanojen tutkimuksesta. Ahti Rytkönen tienavaajana. – Seppo Pekkola (toim.), *Sadanmiehet. Aarni Penttilän ja Ahti Rytkösen juhla-kirja* s. 56–74. Suomen kielen laitoksen julkaisu nro 41. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- SCHNEIDER, GISELA 1973: *Zum Begriff des Lautgesetzes in der Sprachwissenschaft seit den Junggrammatigern*. Tübingen: Günther Narr.
- SETÄLÄ, E. N. 1886: *Zur Geschichte der Tempus- und Modusstambildung in den finnisch-ugrischen Sprachen*. Helsingfors: Druckerei der finnischen Litteratur-Gesellschaft.
- 1899: *Yhteissuomalainen äännehistoria*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1912: *Lyhyt Äidinkielen Oppikirja*. Helsinki: Otava.
- 1930: Suomen kielen professorinviran täyttämisen Helsingin yliopistossa v. 1930. – *Virittäjä* 34 (1) s. 51–57.
- SIRO, PAAVO 1980: *Kielitieteen kehitys Suomessa 1900-luvulla*. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisu nro 4.
- SORJONEN, MARJA-LEENA – NIKANNNE, URPO 1987: Tutkimusaiheiden varaamisesta. – *Virittäjä* 91 (2) s. 261.
- TAINIO, LIISA 1995: Ahti Rytkönen kielentutkimuksen työmaalla. – *Virittäjä* 99 (3) s. 437–445.
- Tieteen termipankki = Tieteen termipankki: Filosofia: metafysiikka. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:metafysiikka> (14.2.2022).
- VILKUNA, KUSTAA 1976: Myrskyä ja menestystä. – Tuomo Tuomi (toim.), *Sanojen taivalta. Puoli vuosisataa Sanakirjasäätiön toimintaa* s. 7–27. Suomi 121:2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VIRTARANTA, PERTTI 1946: *Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistoria. I Konsonantit*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1957: *Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistoria. II Vokaalit*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1971: *Martti Rapola 80-vuotias*. Opuscula Instituti linguae e Fennicae 16. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- 1973: Martti Rapola 10.11.1891 – 27.8.1972. – *Virittäjä* 77 (2) s. 148–151.
- WEBER, MAX 1987 [1917]: *Tiede ammattina ja kutsuksena*. – Klaus Mäkelä (toim.), *Tieteen vapaus ja tutkimuksen etiikka* s. 15–48. Helsinki: Tammi.
- WEISGERBER, LEO 1949–1950: *Von den Kräften der deutschen Sprache. I–IV*. Düsseldorf: Schwann.